

HAFTER GÜÇLERİNİN ANATOMİSİ

Yasin Şahin

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Şahin, Yasin. "Hafter Güçlerinin Anatomisi", Araştırma 112, İNSAMER, Ocak 2020.

Araştırma 112

42 yıllık Kaddafi iktidarının 17 Şubat Devrimi ile beraber son bulmasından sonra Libya kendini içinden çıkmakta zorlanacağı bir kaos ortamının içerisinde buldu. 17 Şubat'tan sonra yeni bir irade ve idarenin tesis edilmesi için tüm tarafların katılımıyla çalışmalar başlamış ve demokratik ortam için bir geçiş mekanizması oluşturulmuştur. Bu anlamda Ekim 2011'de oluşturulan Ulusal Geçiş Konseyi vazifesini Temmuz 2012'de yapılan seçimlerle birlikte Milli Genel Kongre'ye(MGK) devretmiştir. MGK göreve başladığı dönemde Libya'daki tüm tarafların teveccühü üzerine çalışmalarına başlamış fakat 2014'e varıncaya kadar ortaya çıkan siyasi görüş ayrılıkları ülkedeki siyasi ortamı buhrana çevirmiştir. Buna paralel olarak ise zaten düzenli bir ordusu olmayan Libya'nın kabileler, birtakım ideolojiler ve silahlanma imkanı bulmuş çeşitli grupların oluşturduğu milis gruplarla dolduğu gerçeği ortaya çıkmıştır.

Nitekim 2014 sonrası Libya için ikinci bir iç savaşın başlangıcı olmuştur.

2014 yılıyla beraber yaşanan siyasi ayrılıklardan dolayı Trablus merkezli MGK ve Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi(TM) diye iki farklı parlamento ortaya çıkmıştır. Bunun üstüne bir de Mayıs 2014'te Tobruk'ta bulunan Darbeci General Halife Hafter'in Trablus'a yönelik darbe girişimi ülkedeki kriz katmanlarına askeri bir boyut katmıştır. Hafter ülkeye siyasi bir gözle değil askeri bir gözle bakmış ve bunun neticesinde ise saldırgan söylemler ve akabinde askeri operasyonlar ortaya çıkmıştır.

Krize çözüm bulmak amacıyla 2015 yılında BM inisiyatifinde yapılan Libya Siyasi Anlaşması ile beraber Faiz Serrac liderliğindeki Başkanlık Konseyi(BK)/Ulusal Mutabakat Hükümeti(UMH) Mart 2016'da Trablus'a gelmiş ve çalışmalarına başlamıştır. Hem MGK

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

hem de Temsilciler Meclisi, BM öncülüğündeki taslağı imzalayan taraflar olmasına rağmen UMH'ni kabul etmemiş ve ülkedeki kaos farklı bir döngüye girmiştir. Askeri ve siyasi olarak iki merkeze bölünmüş olan ülkede bir tarafta Trablus'ta bulunan BK ve MGK bir tarafta ise Tobruk'ta bulunan Hafter ve TM üç başlı bir kriz ortamı oluşturmuş. Ancak MGK'nin arenadan çekilmesiyle birlikte Hafter ve kontrolündeki TM ile Serrac hükümeti ve batıdaki askeri güçler başat aktörler olarak sahada kalmışlardır.

2014'te giriştiği darbe nedeniyle kendinden daha sık bahsettiren Hafter ülkeyi "terörist" diye tanımladığı İslamcı gruplardan temizlemek söylemiyle Libya'daki krizin askeri tarafını harlamıştır. Nitekim Libya Ulusal Ordusu(LUO) diye adlandırılan ancak esasında milis gruplardan oluşan sözde bir ordu kuran Hafter, 2015'te Bingazi'ye sonrasında ise Derne'ye yönelik saldırılarını başlatmış ve bunun sonucunda tarihi olarak Sireyayka diye de adlandırılan doğu bölgesinde askeri kontrolünü sağlamıştır. Hafter bir yandan uluslararası arenada tanınırlık kazanmak için çeşitli ülkelerin arabuluculuğunda Serrac ile görüşmüş ancak diğer taraftan ise masada, uluslararası aktörler tarafından meşru muhatap olarak görülen UMH'ne karşı elini güçlendirmek için askeri operasyonlarına devam etmiştir.

Doğuda kontrolünü büyük ölçüde sağlayan Hafter, güneyde ise Cufra ve Sebhe'ye yönelik operasyonlar başlatmıştır. Hafter bu süreçte Libya'nın temel ekonomik kaynağı olan petrol sahalarında da kontrolü sağlamıştır. 2017'de Trablus'un batısında bulunan Sabratha'da yaşanan iç çatışmalarda Hafter'e yakın milislerin şehrin kontrolünü ele geçirmesiyle Trablus ve Misrata gibi Hafter için büyük engeller teşkil eden iki şehir tabir yerindeyse kısaca alınmıştır. Nitekim Berlin Konferansı öncesinde masaya eli güçlü olarak gelmek isteyen Hafter tüm dünyanın gözü önünde 4 Nisan 2019'ta Trablus'a askeri operasyon başlatmıştır. Bu çatışmalar bugün halen devam ederken hiçbir meşruiyeti olmayan Darbeci Hafter'e bölgesel ve uluslararası destekçilerinden sağlanan destek Libya'yı iyice çıkmaza sokmuştur.

Belirtildiği üzere zaten herhangi bir düzenli ordusu olmayan Libya'da devrimden sonraki süreçte milisler askeri olarak tarafların başvurduğu ilk araç olmuştur. Bu anlamda yapısı itibariyle düzenli birliklerden oluşmayan sözde Libya Ulusal Ordusu Hafter'e destek veren kabilelerin milis grupları, Sudanlı Cancavit milislerinden oluşan paralı asker grupları, Çadlı paralı askerler, Kaddafi rejiminin destekçileri ve Medhali Selefilik ideolojisine bağlı milis gruplardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra Rus paralı askerleri, BAE ve Fransa tarafından operasyonel anlamda sağlanan uzmanlar Hafter cephesinde yer alan diğer unsurlardır. Bu anlamda birçok farklı bileşenden barındıran Hafter güçlerinin 30.000 civarında savaşçıdan oluştuğu tahmin edilmektedir.¹

İnsan kaynağı dışında ise özellikle BAE, Fransa, Mısır ve Rusya tarafından sağlanan silah ve askeri teçhizatlar ile operasyonların yönünü belirleyen BAE ve Mısır'a ait savaş uçakları Hafter'e avantaj kazandıran diğer dış desteklerdir.

Bu çalışmada daha çok Hafter'in başvurduğu insan kaynağı üzerinde durulmuş olup cephede savaşmış ve savaşmakta olan gruplar hakkında araştırma yapılmıştır. Ancak bununla beraber konunun bütünlük ihtiva etmesi için Hafter'e silah desteği veren ülkeler de çalışma kapsamına alınmıştır. Bu anlamda ilk bölümde Rus paralı askerleri, Sudanlı paralı askerler, Çadlı paralı askerler ve Medhali ideolojisini benimsemiş unsurlardan müteşekkil veya bu unsurları içinde barındıran milis gruplar; ikinci bölümde Suud tarafından yönlendirilen Medhali Selefî grupları ve bu ideolojinin Libya'ya yönelik ortaya çıkardığı tehditler ve son bölümde ise silah desteği veren ülkelere bahsedilmiştir.

PARALI ASKERLER VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

Paralı asker ifadesi Cenevre Anlaşmasınının 47. maddesi esas alındığında: "a-Yerel olarak ya da yurt dışında, silahlı bir çatışmada savaşmak üzere işe alınmış, b-Aslında savaşlarda doğrudan yer almış olan, c-Özellikle özel kazanç arzusu

ile savaşlarda yer almak istemiş olan ve aslında, çatışmaya dahil olan bir tarafça ya da taraf adına, söz konusu tarafın, silahlı kuvvetlerindeki benzer rütbe ve işlevler için savaşçılara öngördüğü veya ödediği miktarın üstünde maddi tazminat alacağı vaat edilen, d-Hem çatışma taraflarından birinin vatandaşı olmayan hem de bir çatışma tarafınca kontrol edilen topraklar üzerinde ikamet etmeyen, e-Bir çatışma tarafının silahlı kuvvetlerine mensup olmayan, f-Çatışma taraflarından olmayan bir devlet tarafından bu devletin silahlı kuvvetlerinin bir mensubu olarak resmi görevle gönderilmemiş olanlar” olarak tanımlanmaktadır.² Paralı askerler zaman içinde çeşitli anonim şirketlere dönüşmüşlerdir. Bugün paralı asker ifadesiyle beraber karşımıza sıkça çıkan özel askeri şirketler de bu dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Paralı askerliğin tarihi oldukça eskilere dayanırken özel askeri şirketler ise son dönemlerde ortaya çıkmış olup birçok güçlü devletin saha aracı haline gelmiştir.

Özel askeri şirketler devlet düzenin çöktüğü fakat çok uluslu güçler ve güçlü devletlerin ilgisini çekecek enerji kaynağına sahip ülkelerde varlık göstermektedirler. Bu durum bu tarz şirketlerin yeni sömürgeciliğin bir parçası olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır.³ Özel askeri şirketlerin kullanılmasını gerektirecek durumlar ise şöyle belirtilmiştir: insan kaynağı eksikliği, maliyet, sorumluluktan kaçmak, demokratik kurumların kontrolünden kaçmak ve bir ülkenin iç işlerine müdahale etmek. Bu tarz durumlar özel askeri şirketlerin yeni bir dış politika aracı olarak ortaya çıkmasını tetiklemiştir.⁴ Son dönemlerde yaşanan çatışma ortamları düşünüldüğünde insan hakları ihlallerinde sorumluluktan kaçınmanın en kolay yolu bu tür unsurların sahaya sürülmesidir.

1987-2004 yılları arasında paralı askerlerle ilgili BM Raportörlüğü yapan Enrique Bernales-Ballesteros'e göre özel askeri şirketleri, insan hakları ihlallerine ve halkların kendi kaderlerini belirleme haklarını kullanmalarını engellemek için devreye sokulan bir şiddet biçimidir. Yine Ballesteros'a göre paralı askerler üzerinden yükselen bu şirketler, devletlerin maliyet ve risklerden kaçmasını ve insan hakları ihlalleri

durumunda hesap vermelerini gerektirmeyecek⁵ bir argüman olarak sahada kullanılmaktadırlar.

Askeri bir endüstri ortamı oluşturan bu tarz şirketlerin ortaya çıkardığı diğer bir nokta ise daha önceleri ağırlıkla güçlü devletlerin sahip olabileceği askeri imkanların diğer devlet ve devlet dışı aktörler tarafından da ulaşılabilir hale gelmesidir. Nitekim buna uluslararası teşkilatlar, insani yardım kuruluşları dahil olduğu gibi diktatör ve isyancılar da dahildir.⁶

Paralı asker meselesi Libya'da yeni bir durumu değildir. Nitekim Kaddafi tarafından da iktidarını korumak üzere başvurulmuş bir araç olmuştur.⁷ Bugün bakıldığında da Darbeci General Halife Hafter meşru olmayan hakimiyetini sağlamak için Sudanlı ve Çadlı paralı asker grupları ile Rus özel askeri şirketlerine bağlı paralı askerleri meşru hükümete karşı sahaya sürmüştür. Bu başlığın alt başlıkları olarak Rus paralı askerleri, Sudanlı paralı askerler ve Çadlı paralı askerler mercek altına alınmıştır.

Rus Paralı Askerleri

Rusya'nın Suriye'deki iç savaştan kazançlı çıkması gerek Ortadoğu ve Kuzey Afrika gerekse de Akdeniz bağlamında Ruslar için yeni stratejik fırsatlar doğurdu. Bu anlamda 2011'den beridir iç karışıkların devam ettiği Libya'da Rusya faktörü ciddi bir boyut kazanmaya başladı.⁸ Nitekim ABD'nin Libya konusundaki ataleti Rusya lehine gelişmiş ve Putin kendisini Libya'da “Barışın Mimarı” olarak göstermiştir.⁹ Bunu daha gerçekçi göstermek için de Libya'daki tüm taraflarla iletişim kanallarını açık tutmuştur.¹⁰ Ancak 2016'dan günümüze değin Rusya'nın Hafter'in tarafına doğru ağırlığını iyice kaydırmış olduğu görülmektedir. Rusların Halife Hafter ile çalıştığı gerçeği bir sır olmamakla beraber halihazırda sahada Rus askeri desteğinin olduğu da aşikardır. Rusya Hafter'in Trablus'a başlattığı saldırıdan önce daha örtülü bir şekilde askeri desteğini/varlığını sürdürmüş ve ön planda daha çok BAE ve Mısır yer almıştır. Hafter 2016'nın Haziran ve Kasım aylarında Moskova'da Rus yetkililerle çeşitli görüşmeler yapmıştır. Ancak 11 Ocak

2017’de Libya karasularında demirleyen Rus savaş uçağı Amiral Kuznetsov’da yapılan görüşmelerden¹¹ sonra Rus askeri desteğinin rengi daha da koyulaşmaya başlamıştır.¹² Yine Mart ayında(2017) Libya-Mısır sınırında Rus özel kuvvetlerinin bulunduğu konusu gündeme gelmiş ve bu konu neticesinde Hafter’e sağlanan silah desteğiyle beraber gönderilen Rus teknisyenlerin korunması için sahada bir Rus askeri varlığı olduğu bildirilmiştir.¹³ Kasım 2018’de Hafter’in Moskova ziyaretinde Rusya Savunma Bakanı Şoygu ile yaptıkları görüşmede Rus Güvenlik Şirketi Wagner Group’un başı ve Putin’e yakınlığıyla bilinen Yevgeny Prigozhin’inin de hazır bulunduğu görülmektedir.¹⁴ (Wagner Group için çalışan paralı askerler hatırlanacağı üzere Suriye, Ukrayna, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Mozambik, Madagaskar ve Venezuela gibi ülkelerde de aktif rol almışlardı.) Konuyla ilgili olarak Wagner’den bir yetkili kendisiyle yapılan bir röportajda(13 Mart 2018) “Wagner, Suriye dışında diğer ülkelerde de aktif mi?” sorusuna “Bir sonraki adımda ‘teröristler’ ve aşırılık yanlılarıyla savaşmak ve Rusya’nın çıkarlarını korumak için muhtemelen Libya’ya gireceklerini” söylemiştir.¹⁵

Hafter Libya’nın tümünde kontrolü ele almak ve uluslararası arenada elini iyice güçlendirmek için Rusya, BAE ve Mısır gibi ülkelere aldığı askeri destekle 4 Nisan’da Trablus’a yönelik bir saldırı başlatmıştır. İddialı başlattığı bu saldırı başlarda başarılı bir görüntü vermesine karşın ilerleyen zamanlarda Trablus’ta Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne yakın unsurların ortak bir mukavemet göstermesi sonucu püskürtülmüştür. Hafter milislerinin güçlü bir mukavemetle karşılaşması ise sözde LUO’nun cephedeki zayıflığını ortaya çıkarmış ve Hafter yüzünü yerel olmayan askeri destekçilerine dönmüştür. Nitekim Trablus’taki meşru hükümetin(UMH) İçişleri Bakanı Fethi Başağa ve Batı Bölgesinin önemli komutanlarından Zintanlı Usame Cuveyli bu konuyla ilgili Janjavid milislerinin ve Wagner’in Trablus’u ele geçirmek için Hafter milislerini desteklediklerini açıklamışlardır.¹⁶

Eylül ayının ilk haftası itibariyle Trablus’a yönelik operasyona destek vermek için yüzlerce paralı Rus askerinin Hafter saflarına katıldığı bildirilmiştir. Bazı kaynaklar 200 civarı profesyonel savaşçının çatışmalarda yer aldığını bildirmiştir.¹⁷ Trablus’ta bulunan batılı bir diplomat ise 1000’e yakın Rus paralı askerinin Hafter savaşlarında savaştığını ve bu durumun endişe verici olmasıyla beraber ikinci bir Suriye senaryosu riski taşıdığını belirtmiştir.¹⁸ Libya Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Halit El-Mişri ise UMH tarafından 600-800 civarı Rus paralı askerinin varlığının belgelendiğini ve tüm kanıtlar toplandığında Rus yetkili mercilerine sunulacağını söylemiştir.¹⁹ BM Libya Özel Temsilcisi Ghassan Salame de konuyla ilgili olarak Trablus’ta Halife Hafter’e destek vermek için Ruslar dahil çok uluslu paralı askerlerin olduğunu belirtmiştir.²⁰ Yine sahadaki Rus lejyonerleriyle ilgili olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da 2000-2500 civarı Wagner unsurunun varlığından bahsetmiştir.²¹

Her ne kadar Rus yetkili mercileri sahadaki Rus askeri varlığını inkar etse de²² Wagner’in Libya’daki varlığı ve özellikle de Trablus çevresindeki faaliyetleri göz ardı edilemeyecek boyuttadır. Konuyla ilgili olarak Meduza adlı bir Rus medya kaynağı Trablus’taki çatışmalarda öldürülen ve sayısı çeşitli kaynaklara göre 10 ile 35 arasında değişen Rus paralı askeri hakkında detaylı bir haber yapmıştır.²³ Bu anlamda Trablus’ta çekilip sosyal medyada yayınlanan videolarda Rus paralı askerlerinin varlığı net bir şekilde görülmektedir.²⁴ Daha çok Trablus güneyindeki Terhune ve Yermuk cephesinde konuşlu oldukları bilinen Rus paralı askerlerinin ön cephelerden uzak durduğu ve keskin nişancılık, droneleri kullanma ve Hafter milislerini eğitme gibi faaliyetlerde buldukları bildirilmiştir.²⁵

Libya’daki Rus askeri varlığı Trablus’taki çatışmalarla beraber ortaya çıkmış yeni bir durum değildir. Rusya’nın Hafter’e olan askeri desteği sadece Wagner Group ile sınırlı kalmayıp ülkenin doğusundaki operasyonlarda da paralı asker desteği verildiği belirtilmiştir²⁶ ve konuyla ilgili olarak Bingazi’nin ele geçirilmesiyle

beraber çalışmalarını bitiren ve özel bir Rus firması olan RSB Groupe'nin Bingazi'ye yönelik operasyonlarda Hafter lehine faaliyet gösterdiği ve mayın temizleme çalışmaları yaptığı ortaya çıkmıştır.²⁷

Hafter için kimi zaman "Moskova'nın Adamı" ifadesini görmek mümkündür.²⁸ Bu durum elbette ki Rusya'dan aldığı askeri/siyasi/ekonomik desteğin bir neticesidir. Ancak Hafter henüz meşru bir imaja sahip olmadığı için aldığı desteğin sınırlı olduğu da söylenmektedir. Rus bir siyaset bilimci olan Alexi Malashenkoy'a göre "Rusya, Moskova'ya gelen, Rusça konuşan ve Savunma Bakanı Şoygu ile toplantı yapan Hafter'i destekliyor. Ancak bu destek tamamıyla verilemiyor. Herşey Hafter'in Trablus'u ele geçirme kapasitesine ve operasyonun ortaya çıkaracağı sonuçlara bağlı."²⁹ Burada Hafter lehine ortaya çıkacak bir sonuç aynı zamanda Rusya'nın ülkedeki ve bölgedeki varlığını da güçlendirecektir. Ruslar Libya'yı bir yandan Suriye'den sonraki askeri üsleri haline getirirken diğer bir yandan ise silah ambargosundan kaynaklı silah eksikliğini kapatmak üzere bir pazar olarak değerlendirme fırsatını yakalayacaktır.

Sudanlı Paralı Askerler

Hafter'in sözde Libya Ulusal Ordusu'nun(LUO) diğer bir bileşeni de Sudanlı paralı askerlerdir. Sudanlı gruplar her ne kadar Ömer El-Beşir dönemindeki Sudan yönetimi³⁰ bu durumdan rahatsız olmuşsa da³¹ Hafter tarafından desteklenmiş ve Libya içindeki askeri operasyonlarda aktif kullanılmışlardır. Nitekim BM'in 2017 tarihli bir raporunda sahadaki Sudanlı milislerin LUO ile çalışıyor olduğu belirtilmiştir.³² Sudanlı grupların Darfur Krizinin ana aktörlerinden olan Cancavit Milislerinden olması ise Sudan için büyük bir problem riski taşımaktadır. Bu noktada silah ve fon desteği bulan bu milislerin Libya'dan sonra Sudan'da da yeniden aktif hale gelme riski dönemin Sudan yönetimini endişelendirmiştir.³³ Bugünden bahsedilecek olunursa mevcut Sudan yönetiminin Libya'daki Sudanlı savaşçılara yönelik net bir bakış açısı olmadığı gibi Hızlı Destek Kuvvetleri maddesinde de görüleceği

üzere yönetimde bulunan isimlerden Orgeneral Muhammed Hamdan Daklu birtakım antlaşmalar çerçevesinde Hafter'e savaşçı göndermektedir. Bu açıdan paralı asker mevzusundan da yola çıkılarak güncel Libya-Sudan ilişkilerinin oldukça karmaşık ve farklı parametrelerle dayandığı söylenebilir.

Gelecek konusunda bu milis grupları için gerçekleşmesi muhtemel iki senaryonun olduğu gözükmektedir. Ya zamanla Sudan ile olan bağlarını kaybedip tamamen Libya'daki çatışmaların bir parçası olmak ya da her anlamda toparlandıktan sonra Sudan'a yeniden dönmek. Her iki senaryonun da yeni krizlere gebe olduğu aşıkardır. Sudanlı paralı askerler hem Libya'nın yerel dinamiklerinden uzak olmaları hem de Sudan için potansiyel bir risk taşıyor olmaları hasebiyle iki ülkenin de geleceği için ortak problemteşkil etmektedir. Haftertarafı budurumu göz ardı ettiği gibi Sudanlı paralı askerlerle çalıştıkları gerçeğini de kabul etmemektedir. Buna rağmen Hafter'in -Libya'nın ana gündemi olan- Trablus saldırısında, ülkenin güneyinde ve petrol sahalarında Sudanlı paralı askerleri sahaya sürdüğü gerçeği üstü örtülemeyecek boyuttadır.

Bu açıdan Libya'da faaliyet gösteren 7 paralı asker grubunun Hafter ile birlikte çalıştığı tespit edilmiştir:

1- Sudan Kurtuluş Hareketi(SLA-MM): Sudan Kurtuluş Hareketi'nin Minni Minavi'ye bağlı olan koludur. Siyasi isimleri Avrupa'da olan bu grubun askeri unsurları ise ekseriyetle Libya'da(Cufra Bölgesi) bulunmaktadır. Mart 2015 itibariyle Ubari çevresinde konuşlandırılmışlardır.³⁴ Fizan bölgesinde ve diğer bazı bölgelerde Hafter'in kontrol altına almış olduğu petrol yataklarını korumak üzere faaliyet göstermektedirler. BM Libya Uzmanları 2017 raporunda 1500 paralı askerinin LUO çatısı altında faaliyet gösterdiği bildirilmiştir. Yine BM'ye ait bir başka raporda(Ocak 2019) bu grupla ilgili 800-1000 arası savaşçı ve 150-200 civarı araçtan bahsedilmektedir.³⁵ 10 Aralık 2019 tarihli yeni bir raporda ise bu sayının 300 olduğu bildirilmiştir.³⁶

2- Sudan Kurtuluş Hareketi(SLA-El-Nur): Sudan Kurtuluş Hareketinin Abdulvahit El-Nur'a bağlı koludur. BM'in 2017 raporunda grubun 1500 civarı paralı askeriyile Hafter saflarında yer aldığı bildirilmiştir. Ancak bu sayı stabil olmadığı gibi BM'nin Aralık 2019 raporunda savaşçı sayısı 200 olarak bildirilmiştir. Libya'daki saha komutanları Yusuf Ahmet Yusuf'tur.

3- Sudan Kurtuluş Hareketi/Geçiş Konseyi: Bu grubun Abdulvahit El-Nur'a(SLA/El-Nur) bağlı kola muhalif olduğu ve Hafter saflarında savaşan Minni Minavi'ye bağlı kolla(SLA/MM) yakından çalıştığı belirtilmiştir. Grubun lideri Saleh Cebel'dir.³⁷

4- Adalet ve Eşitlik Hareketi(JEM): BM raporuna³⁸ göre bu grup yaklaşık 100-200 savaşçı ve 20-30 civarı araçtan oluşmaktadır. JEM yetkilileri 2016 yılında Libya'daki farklı gruplarla(Misrata, Bingazi ve LUO) görüşüyor olduklarını açıklamıştı. Bunların içinde LUO'nun da olduğu belirtilmişti.³⁹ Bunun yanı sıra ilgili grubun yetkili isimlerinden olan İbrahim El-Bağdadi'nin Sudan'ın Mavi Nil Tv isimli bir kanalına yapmış olduğu bir açıklamaya göre Adalet ve Eşitlik Hareketi'nin 2011'deki çatışmalarda Kaddafi'nin saflarında aktif rol almış olmasının yanı sıra Hafter saflarında da faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.⁴⁰ Ancak ilgili tarihten yaklaşık 10 gün sonra Cağbub'da yine Hafter ile çalışan yerel gruplardan olan Subul Es-Selam(Medhali Selefî) tarafından Adalet ve Eşitlik Hareketine yönelik bir operasyon gerçekleştirilmiş ve hareketin 13 milisi öldürülmüştü.⁴¹ Aslında bu gelişmelerin ard arda yaşanmış olması Hafter'in halkın gözündeki imajını koruma stratejisi olarak da okunmuştur.⁴² Yine 2018'in Ocak ayında da LUO, Mısır uçaklarının yardımıyla güneydeki Sudanlı ve Çadlı gruplara operasyon gerçekleştirmişti.⁴³ Bu tarz grupların bölgedeki asayişe tehdit oluşturması da esasında kendilerini müdahale edilmesi gereken hedefler haline getirmiş ve bunlarla mücadele ise halkın gözünde prim yapmak için bir fırsat olarak görülmüştür.

5- Sudan Özgürlük Güçleri/Sudan Özgürlük Güçleri İttifakı: Temmuz 2017'de 3 farklı milis grubun birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Grubun lideri Taher Hacer'dir. Bu grubun 100 araç ve 500 savaşçıdan oluştuğu bildirilmiştir. Faaliyet gösterdikleri bölgeler ise şöyledir: Cufra, Vav El-Kebir ve Ras Lanuf. Grubun Hafter ile olan ilişkisinin arka planında, Hafter'in de dönemin Sudan Hükümetine muhalif olması ve sözde "aşırı İslamcı gruplara" yönelik mücadelede ortak noktalara sahip olmaları gibi sebeplerin yattığı belirtilmiştir.⁴⁴

6- Sudan Devrimci Uyanış Konseyi/Musa Hilal Taraftarları: Cancavit milislerinin en tanınmış liderlerinden olan Musa Hilal'in tutuklanmasından(2017) sonra yüzlerce taraftarı Libya'ya kaçmış ve burada örgütlenmiştir. Çoğu geçimini sağlamak üzere Libyalı fraksiyonlar için paralı askerlik yapmaktadır. Grubun büyük kısmı LUO saflarında savaşmaktadır.⁴⁵ Tutuklanmadan önce Musa Hilal'in Beşir yönetiminin tepkisine rağmen Hafter ile ilişki kurduğu ve yaklaşık 1000 kadar paralı askeri Hafter saflarına göndermek üzere topladığı bildirilmiştir.⁴⁶

7- Sudan Hızlı Destek Kuvvetleri ve Lobici Ari Ben-Menashe: 2013 yılında kurulan ve Cancavit kökenli olan bu grubun kuruluş amacı Sudan'daki muhaliflerle mücadele etmektir. Hemideti olarak tanınan ve Cancavit milislerinin meşhur komutanlarından Orgeneral Muhammed Hamdan Daklu tarafından yönetilen grubun 2014 yılındaki askeri varlığı 600-750 araç ve 6000-7000 civarı savaşçı olarak bildirilmiştir.⁴⁷ Daklu şu an Sudan Askeri Geçiş Konseyi Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Sudan Hızlı Destek Kuvvetlerinin Libya'daki iç savaşa dahil olması dikkatle incelenmesi gereken bir meseledir. Gerek bölgesel gerekse uluslararası anlamda farklı aktörlerin işin içinde olması konuyu daha spesifik bir boyuta taşımıştır. Diğer Sudanlı gruplarla karşılaştırıldığında daha farklı bir noktada yer alan bu paralı asker grubunun Libya ile ilişkisi Temmuz 2019'da gündeme düşmüştür. BAE'nin Sudan ve çevresindeki diğer bazı ülkelerle Hafter'e milis sağlamak

üzere anlaştığı ortaya çıkmıştır. Buna göre BAE ve Suudi Arabistan'ın sağlayacağı finansman karşılığında Sudan Hızlı Destek Kuvvetlerinin Trablus'u ele geçirmek üzere nihai savaş için Libya'ya getirilmesi yönünde anlaşmıştır.⁴⁸ Sudanlılara ait Radio Dabanga 25 Temmuz'da Hızlı Destek Kuvvetlerine bağlı 1000 paralı askerinin Hafter güçlerine yardım etmek üzere Libya'ya girdiğini bildirmiştir.⁴⁹ Aynı haberde ilgili 1000 kişinin ileriki dönemde Libya'ya intikal etmesi beklenen 4000 kişilik grubun ilk partisi olduğu belirtilmiştir. Aynı günlerde El-Cezire Sudanlı paralı askerlerin Libya'ya geçişiyle ilgili önemli bir noktayı kamuoyuna sunmuştur. Buna göre Sudan ve çevresindeki ülkelerden(Nijer ve Çad) toplanan paralı askerler BAE eliyle Sudan'dan alınarak Eritre üzerinden hava yoluyla Libya ve Yemen'deki iç savaşlara taşınmaktadır.⁵⁰

Hızlı Destek Kuvvetlerinin Libya'daki varlığı ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken diğer bir ayrıntı ise Kanadalı bir lobi şirketi olan Dickens & Madson'un da bu ilişkiye dahil olmasıdır. Bu şirket eski bir İsrail istihbarat elemanı ve İran doğumlu olan Yahudi Ari Ben-Menashe tarafından kurulmuş olup farklı ülkelerin krizlerinde rol almıştır. Bu anlamda "Diktatörlerin Lobicisi" olarak da adlandırılan Ari Ben-Menashe, Zimbabve ve Sudan'da arka planda çeşitli çalışmalar yapmıştır.⁵¹ Ben-Menashe'nin Libya ile olan ilişkisi aslında yeni bir durum değildir. İlgili şirket bundan önce Libyalı müşterileriyle⁵² uluslararası sahada diplomatik imajlarını arttırma, siyasi geçiş sürecine yardım etmek, petrol satışını kolaylaştırmak ve ekonomik destek sağlama gibi konularda çeşitli antlaşmalar gerçekleştirmiştir.⁵³ Ancak Sudan Hızlı Destek Kuvvetleri üzerinden Libya'nın Darbeci Generali Hafter ile kurulmuş olan bu yeni ilişki, olayın boyutlarını farklı bir noktaya taşımıştır. Mayıs ayında Hemideti ve Ben-Menashe arasında imzalanan antlaşma çerçevesince Hemideti'nin sözde Libya Ulusal Ordusu'na yapacağı askeri destek karşılığında ekonomik destek alacağı belirtilmiştir.⁵⁴ 6 Milyon Dolarlık ilgili antlaşma böylece Hemideti tarafından yönetilen Sudan Hızlı

Destek Kuvvetlerinin Libya'ya girmesini sağladığı gibi bundan sonra da Hafter'e paralı asker desteğinin devam edeceğinin sinyallerini de vermiştir.

Çadlı Paralı Askerler

Devrimden sonra Libya'nın güney sınırları tamamen geçirgen bir hal almış ve bu durum Libya için farklı problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Avrupa'ya geçmek isteyen göçmenler için Libya Afrika kıtasındaki ana güzergah haline gelmiştir. Buna paralel olarak ise komşu ülkelerdeki çeşitli silahlı muhalif grupların Libya'ya giriş yapması, insan kaçakçılığı ve uyuşturucu trafiği gibi ülkedeki kaosu besleyen birtakım yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Libya'nın güney sınır komşuları olan Çad ve Sudan'dan birçok silahlı grup ülkeye girerek Libya'daki iç savaşın parçası haline gelmiştir.

Kaddafi'nin devrilmesinden bu yana Libya'da faaliyet sahası bulan diğer bir unsur da Çadlı paralı askerler olmuştur. 2012-2013 yıllarında dönemin Libya yönetimi Çadlı savaşçıların yardım için gelmelerini reddetmiştir. Ancak Libya Devriminde çatlakların ortaya çıkması ve farklı tarafların kendi meşruiyetlerini ilan etmesiyle beraber Libya'da paralı asker seçeneğine başvurulmaya başlanmıştır.⁵⁵ 2016 yılına kadar Çadlı grupların ekseriyeti Hafter ile beraber çalışmıştır. Ancak Ekim 2015'te Darbeci General Hafter'in Çad'ın başkenti Encemine'de Çad Cumhurbaşkanı İdris Deby İtno ile bir araya gelmesiyle beraber Çadlı gruplar için farklı bir süreç başlamıştır. Bu görüşmenin bir konusu da Hafter saflarında savaşan Çadlı muhalifler olmuştur. İlgili görüşmeden sonra Hafter'in beraber çalıştığı Çadlı gruplara bakış açısı değişmiş⁵⁶ ve sonraki yıllarda daha çok Fizan bölgesinde ve Cufra'da bulunan bazı Çadlı gruplar, isnat edildikleri çeşitli suçlamalar⁵⁷ (hırsızlık, kaçakçılık, adam kaçırma ve bazıları Misratalılar ile çalıştıkları için) nedeniyle Hafter'in hava saldırılarına uğramıştır. Bu hava saldırılarında Mısır, BAE ve Fransa da Hafter'e destek vermiştir.⁵⁸ Hafter ise gerçekleştirdiği bu saldırılara güneydeki tehditlerle mücadele

görüntüsü vererek farklı kazanımlar elde etmek istemiştir. Bu kazanımlara Fizan'daki kontrolünü haklı göstermek, güneyden Trablus'u ablukaya almak⁵⁹ ve bölgedeki petrol alanlarında kendi kontrolünü tamamen sağlamak⁶⁰ gibi noktalar örnek gösterilebilir. Nitekim Hafter'in Trablus'a yönelik başlattığı operasyonda Çadlı paralı askerleri de kullandığı ortaya çıkmıştır.⁶¹

Libya'da bulunan Çadlı savaşçılarla ilgili olarak Nisan 2018'de 6 gruptan oluşan 11.000⁶² kişinin sahada olduğu bildirilmiştir. Bu sayı yıllara ve kaynaklara göre değişmektedir.⁶³ İlgili gruplardan bazıları sadece Hafter saflarına katılmamış ayrıca Hafter ile mücadele eden Trablus, Misrata ve Bingazili gruplarla da çalışmışlardır. Bu anlamda Hafter ile çalışmış ve çalışmakta olan paralı asker grupları çalışmada daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır:

1- Çad'da Uyum Ve Değişim Cephesi(FACT)⁶⁴: 2016 yılında kurulan bu grup esasen Demokrasi ve Kalkınma Güçleri Birliği kökenlidir. Grubun en yetkili ismi Muhammed Mehdi Ali'dir. Grup Çad yönetimi tarafından isyancı bir grup olarak görülüyor olup faaliyetlerini Libya'nın güneyinde gerçekleştirmektedir. 700 civarında savaşçıdan oluşan bu paralı asker grubu Misratalı gruplarla beraber Sirte'de DAES'e, belli bir dönem ise Cufra ve Sebhe'de ise Hafter güçlerine karşı mücadele etmiştir. Grup 2016'da birçok defa Hafter'in hava saldırılarına maruz kalmıştır.⁶⁵ Fakat Misratalı güçlerin ilgili bölgeden çekilmesinden sonra Hafter güçleri ile iyi geçinmek şartıyla saldırmazlık antlaşması yapılmıştır.⁶⁶ Güncel olarak ise Hafter lehine çalıştıkları bildirilmiştir.⁶⁷

2- Değişim Güçleri Birliği(RFC)⁶⁸: Eski adıyla Demokratik Güçler Birliği(RDF) olarak bilinen bu Çadlı muhalif grup, Çad Cumhurbaşkanı İdriss Deby İtno'nun ikiz yeğenleri olan Tom ve Timan Erdimi tarafından İtno'yu devirmek amacıyla kurulmuştur. 2015 yılının sonlarına doğru Libya'da faaliyet göstermeye başlamıştır. Hafter tarafından petrol bölgelerinin korunması için güneyde konuşlandırılmışlardır.⁶⁹

3- Demokrasi ve Kalkınma Güçleri Birliği(UFDD)⁷⁰: 2006'da Muhammed Nuri tarafından kurulan bu grubun amacı da Çad yönetimini devirmek olmuştur. Çad'da yeterli faaliyet alanı bulamayan grup Libya'da faaliyet göstermektedir. UFDD Libya'da 3 farklı dönem geçirmiştir: İlk başta LUO ile; sonrasında Misratalı ve Bingazili gruplarla; son olarak ise yeniden LUO ile çalışmaya başlamıştır.⁷¹ Daha çok petrol bölgelerinde görev almışlardır.

Grubun eski liderlerinden Cinni Korey küçük bir grupla beraber kendi grubunu kurmuş ve 2015'te Hafter için Bingazi'de savaşmıştır. Yine grubun önemli isimlerinden olan Ebubekir Tollimi de kendisine bağlı bir grupla 2015'te Hafter için Bingazi'de savaşmıştır.⁷²

4- Direniş Güçleri Birliği(UFR)⁷³: Bu grup 8 farklı Çadlı grubun birleşmesiyle 2009 yılında ortaya çıkmıştır. Grubun lideri Değişim Güçleri Birliği'nin kurucularından ve İdriss Deby İtno'nun yeğenlerinden olan Timan Erdimi'dir. UFR'nin 2015-2016 döneminde Hafter(Bingazi'de) ve Kaddafi'nin kabilesiyle; 2017'de Misratalı gruplarla; 2018'de ise İbrahim Cadran ile çalıştıkları ve yaklaşık 300-500 savaşçı ile 70-80 araçtan oluştuğu belirtilmiştir.⁷⁴

5- Demokrasi ve Kalkınma Güçleri Birliği/Ana(UFDD/F)⁷⁵: UFFD/Fondamentale, UFDD muhalifi bir grup olarak 2007'de kurulmuştur. Grubun ana omurgasını Çadlı Araplar oluşturmaktadır. 2016'da İsa Muhammed tarafından yönetilen grup önceleri İbrahim Cadran ile çalışmış fakat sonrasında Hafter saflarına katılmak için Cadran'dan vazgeçmiştir.⁷⁶ UFDD/F daha çok petrol bölgelerinde görev almaktadır.

6- Cumhuriyetin Kurtuluşuna Yönelik Askeri Konsey(CCMSR)⁷⁷: Çad'da Uyum Ve Değişim Cephesi'nden ayrılarak 2016'da kurulmuştur. Bu grubun lideri Muhammed Hasani Bulmay olup 2017'de tutuklanmıştır. Libya'da faaliyet gösteren en aktif gruplardan biri olan CCMSR'nin ilk başlarda Hafter sonrasında

ise Misratalı gruplarla çalıştığı belirtilmiştir. Libya'nın güneyinde Hafter tarafından birçok defa saldırıya uğrayan grubun Libya'da 4500 savaşıya sahip olduğu⁷⁸ ve Libya'daki en donanımlı silahlı grup⁷⁹ olduğu bildirilmiştir.

MEDHALİ SELEFİLİK İDEOLOJİSİ

Darbeci General Halife Hafter Libya'da sahneye çıktığı ilk zamanlar "ülkeyi İslami hareketlerden ve teröristlerden temizlemek" söylemiyle Bingazi ve Derne'ye yönelik operasyonlar başlatmış ve ardından da Trablus ve Misrata'yı bu söylem üzerinden hedef tahtasına koymuştur. Ancak Hafter'in söylemi daha kendi cephesinde çelişkilerle karşılaşmış ve Medhali⁸⁰ Selefilik taraftarları, İslamcılara ve devrimcilere karşı Hafter saflarında yer almışlardır. Genel anlamda düzensiz olan yapıya sahip olan sözde Libya Ulusal Ordusu'nun diğer bir unsuru da Suudi Arabistan tarafından desteklenen ve Libya'nın yerel dinamikleriyle çelişen Medhali milislerdir. Nitekim Medhali Selefiliğin doğası itibariyle Libya'da DAES'ten daha tehlikeli olduğu belirtilmiştir.⁸¹

Medhali Selefilik 1990'ların ortasından itibaren Libya'da etkinlik sahasını artırma imkanı bulmuştur. Bu anlamda Kaddafi, İslami hareketlere karşı sert bir tavır almasına rağmen iktidarının menfaatine olacağını düşündüğü için bu ideolojinin önüne engel çıkarmamıştır. Bu ideolojinin temsilcileri devrim sürecine gelindiğinde Kaddafi'ye karşı sokaklara çıkmanın fitne olduğunu⁸² ve devrimin gayri meşru olduğuna dair açıklamalar yapmışlardır.⁸³ Fakat Kaddafi'nin ölmesi ve devrimin gerçekleşmesiyle beraber oluşan özgürlük ortamı tüm taraflar için olduğu gibi Medhali Selefiler için de yeni bir hareket sahası oluşturmuştur. Nitekim bu ideoloji 17 Şubat Devrimine kadar güçlenmiş ve Kaddafi'nin düşmesiyle beraber ortaya çıkan özgürlük ortamını ideolojilerini yaymak üzere bir fırsat olarak görmüşlerdir.⁸⁴ Suudi Arabistan tarafından maddi ve manevi olarak beslenen bu ideoloji bölgedeki konjonktürden caymamış ve Hafter'in "terörist" olarak gördüğü İslamcılara

karşı pozisyon almıştır. Nitekim öğretileri takip edilen ve Suud ulemasından olan Şeyh Rebi El-Medhali 2016'da verdiği fetvayla Medhalileri Hafter güçlerine katılmaya teşvik etmiştir.⁸⁵

Bu anlamda Bingazi ve Derne operasyonlarında ön saflarda savaşanlar Medhali Selefi olmuşlardır. Hafter İslamcılara temizleme söylemiyle başlattığı operasyonlarda bir yanda DAES'ten daha tehlikeli olan Medhali Selefileri kullanırken diğer yanda DAES militanlarının kuşatma altındaki Derne'den Sirte'ye güvenli bir şekilde geçmelerine izin vermiştir.⁸⁶ Bir yanda İslamcılara Medhali Selefilerine kırdırtan Hafter, öte yandan İslam Dünyası için büyük bir tehdit olan DAES'e göz yummasıyla da sözde mücadelesinin çelişkilerle dolu olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Esasında Hafter ve Medhali Selefi ideolojisi arasında bir kazan-kazan ilişkisinin olduğu da söylenmektedir.⁸⁷ Bu anlamda Hafter ülkeyi ele geçirecek yeterli askere sahip olmadığı gibi Medhali milislerinin desteğine de ihtiyaç duymaktadır. Diğer tarafta ise Suud menşei bir ideolojinin taraftarları olan Medhaliler Hafter için cephede asker sağlarken aynı anda Libya'da dini ve kültürel alanlarda fikirlerini yayma imkanı bulmuşlar. Yöneticiye itaat" ve diğer Suud öğretilerine olan bağlılıklarıyla Hafter'in sözde Libya Ulusal Ordusunun önemli bir kısmını teşkil eden bu milisler daha çok 20-30 yaş⁸⁸ aralığındadır.

Bu minvalde Hafter'in sözde ordusunun bileşenlerinden olan ve Medhali unsurlarını bünyelerinde barındıran milis gruplardan bahsetmek gerekmektedir:

1-Tevhid Tugayı: Bingazi'ye yönelik operasyonun başlarında kurulan bu milis grup o zamanlar İzzettin El Tarhuni(çatışmalarda ölmüştür) tarafından yönetilmiştir. Bingazi'deki operasyonda Hafter'e önemli katkıları olmuş olup şehirdeki mahalle grupları ve gençlerden oluşan destek güçlerinden beslenmiştir.⁸⁹ Doğuda bulunan Garnada Hapishanesinde (Şahhat) bu gruba tabi milisler tarafından denetlenen gizli bir bölümde birçok kişiye

işkence yapıldığı tespit edilmiştir.⁹⁰ Medhali Selefi olan Tevhid Taburu sonrasında dağıtılmış ve 302. Özel Kuvvetler Taburu, 210. Mekanize Piyade Taburu, Deniz Özel Kuvvetleri vb. birimler halinde daha profesyonel bir görüntünün verilmeye çalışıldığı sözde Libya Ulusal Ordusuna entegre edilmiştir.⁹¹ Ancak her ne kadar Hafter tarafından düzenli ordu görüntüsü verilmeye çalışılsa da kökeni milis ve Medhali olan bu birimler ideolojilerine olan bağlılıklarını buldukları askeri birimin adıyla da sürdürmektedirler.⁹²

2- Selefi Taburu: Hafter tarafından Bingazi'ye yönelik operasyon başlatıldığında Tevhid Tugayı ile beraber kurulmuş olup Medhali Selefilik ideolojisine bağlı milis bir gruptur. Tugayın lideri Hafter ile iyi ilişkileri olan Eşref Miyar'dır.⁹³

3- Vadi Taburu: Sabratha merkezli olan bu milis grubu 2017 yılında adından bahsettirmiştir. Bu milis grubunun lideri Musa El-Necm olarak bilinmektedir.⁹⁴ Ekim 2017'de Trablus'un batısında bulunan Sabratha şehrinde göçmen trafiği ve şehrin kontrolünü ele geçirmek üzere çatışmalar başlamıştır. Bir tarafta Hafter'e yakınlığıyla bilinen DAES Operasyon Odası ve Vadi Tugayı⁹⁵ diğer tarafta ise yine Hafter cephesinin ifadesiyle İslamcılar olarak belirtilen Sabrathalı devrimci gruplar(Enes Debbaşi ve 48. Tugay) bulunuyordu. Operasyona ülkenin doğusundaki Fetva Makamından cihad niteliği verilmiş, Vadi Tugayının karşısındaki grup ise Harici olarak lanse edilmiştir. Yine Hafter'in sözcüsü Ahmet Mismari de "terörist" gruplar ortadan kaldırılana kadar savaşa devam edileceğini belirtmiştir.⁹⁶ Medhali ideolojisine bağlı milislerden oluşan Vadi Tugayı, Sabratha'daki çatışma döneminde Hafter'in batıdaki uyuyan hücreleri olarak adlandırılmıştır.⁹⁷ Sabratha'daki çatışmalar Vadi Tugayı ve DAES Operasyon Odasının lehine sonuçlanmış ve Trablus üzerindeki baskı artmış oldu. Nitekim Vadi Tugayı, Hafter Trablus'a yönelik operasyonu başlattıktan sonra LUO'nun bir parçası olduğunu duyurmuştur.⁹⁸

4- Halid Bin Velid Taburu: Üyerinin büyük çoğunluğu Medhali Selefi taraftarları olan bu milis grubu dağıtılabana kadar Yusuf Hasan Salih tarafından yönetilmiştir.⁹⁹ Libya'nın güney bölgesindeki(Sebhe, Murzuk) operasyonlarda yer almış bu milisler, Ekim 2018'de yayınlanan bir kararnameyle dağıtılmış ve tüm askeri teçhizatıyla beraber 73. Piyade Tugayı çatısı altında Hafter'in sözde LUO'na entegre edilmiştir. Halid Bin Velid Taburu dahil 6 milis grubundan oluşan 73. Piyade Tugayına Ali Salih El-Katani komutanlık etmektedir.¹⁰⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere Hafter, milis gruplara çeşitli askeri birim adları üzerinden düzenli birlikler imajı vermeye çalışmaktadır.

5- Tarık Bin Ziyad Taburu: Ömer Mrec tarafından yönetilen bu milis grubu güncel olarak Trablus'ta Hafter için savaşan gruplardandır. Grubun üyeleri 2017 yılında doğuda bulunan Ebyar şehrinde çoğu Bingazi'den olan 36 kişinin¹⁰¹ infazından sorumlu tutulmuşlardır.¹⁰² Mart 2018 ve Ocak 2019'da güney bölgesine yönelik operasyona katılan bu grup aynı zamanda Hafter'in Derne'ye yönelik operasyonuna da katılmıştır.

6- Kani Taburu:¹⁰³ Başkent 90 km güneydoğusundaki Terhune bölgesinde konuşlu olan bu milis grubu başında bulunan Kani Kardeşlerden¹⁰⁴ dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Kani milisleri Ağustos 2018'de Trablus'u diğer milis gruplarından temizlemek bir saldırı başlatmış fakat başarısız olmuştur. Darbeci General Hafter'in 4 Nisan'da başlattığı saldırının kilit grubu olarak Hafter tarafında yer almıştır. Ancak daha öncesine gidildiğinde Kani milisleri doğudaki makamlar tarafından 2015'te El Kaide ile bağlantılı bir olarak kabul edilmişti.¹⁰⁵ Kani milislerinin Medhali Selefi unsurları da içerdiği söylenmektedir.

7- Subul Es Selam Taburu: Kufra merkezli olan bu milis grubu Abdurrahman Haşim El Kilani tarafından yönetiliyor olup 2015 yılında kurulmuştur. Eylül 2016'da 40 araçla Hafter güçlerine katılmıştır.¹⁰⁶ Grup genel anlamda Medhali ideolojisini benimsemiştir.

Libya'daki Medhali Selefi ideolojisinin önde gelen isimlerinden Mecdi Haffale'nin Subul Es Selam'ın kontrolünde olan Kufra şehrini ziyaret ettiği ve demokrasi, sivil toplum ve Tasavvuf karşıtı vaazlar verdiği belirtilmiştir.¹⁰⁷ Bu milis grubunun ana insan kaynağını Zuvaya kabilesinin mensupları oluşturmaktadır. Sayısal anlamda ise yaklaşık 300 milisten oluşan grubun ideolojik olarak Suudi Arabistan, askeri olarak ise Mısır tarafından desteklendiği belirtilmiştir.¹⁰⁸ BM raporlarına göre bu milis grubu Kufra'da yasadışı faaliyetlerde de bulunmaktadır.¹⁰⁹ Yine Aralık 2017'de Senusiliğin önde gelen isimlerinden olan Muhammed Mehdi Senusi'nin kabrini yağmalamaktan da sorumlu tutulmaktadır.¹¹⁰ Subul Selam grubunun Trablus'ta konuşlu Abdurrauf Kara yönetimindeki Rada Caydırıcı Kuvvetleri ile de bağlantısının olduğu iddia edilmiştir.¹¹¹ Nitekim 2017'de Kara'nın güçleri Kufra'ya 3 ambulans göndermiştir.¹¹² Sabratha'da yaşanan çatışmalarda Subul Selam bölgedeki Medhalileri(Vadi Tugay) için destek göndermiştir.¹¹³ Güncel olarak ise Hafter için Trablus saldırısına katılan gruplardandır.¹¹⁴

8- 604. Tabur: Bu milis grup Sirte'yi DAESH'ten kurtaran Bunyan Mersus Birliklerinin bir parçası olarak şehirde konuşludur. Halid Bin Recep Fircani tarafından kurulan bu milis grup etnik anlamda ağırlıklı olarak Hafter'e yakınlığıyla bilinen Varfala ve Firjan(Hafter'in mensup olduğu kabile) kabilelerinin mensuplarından oluşmaktadır. Komuta kademesi Medhali Selefi olan bu grubun Bunyan Mersus Kuvvetlerinin Sirte'den çekilmesi sonrasında şehirdeki kontrolü ele geçirme çabasında olduğu belirtilmiştir.¹¹⁵ Bu açıdan özellikle şehirdeki güvenlik birimlerinde etkinleşmekte oldukları BM raporuna göre bu milisler Abdurrauf Kara'nın güçleri tarafından eğitilip silahlandırılmıştır. Ayrıca Libya Ulusal Ordusu ile de yakın ilişkileri bulunmaktadır.¹¹⁶ Bu anlamda grubun omurgasını oluşturan Medhali Selefi unsurlarının Hafter yanlısı oldukları da belirtilmiştir.¹¹⁷ Nitekim 6 Ocak'ta Hafter güçlerinin Sirte'ye yönelik başlattığı saldırılarda Medhali Selefi unsurlardan oluşan 604. Tabur saf değiştirerek Hafter tarafına

geçmiş ve Hafter'in şehirde kontrolü kolayca ele geçirmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹¹⁸

Libya'nın batı bölgesindeki çeşitli kentlerde de Hafter için ciddi bir Medhali desteği vardır. Bu anlamda Zintan, Rucban, Sabratha ve Surman ilgili kentlere örnek verilebilir.¹¹⁹

Medhali ideolojisine bağlı olup acımasız bir şekilde adam öldüren ve bunların kameraya alınıp sosyal medyada paylaşılmasına izin veren Mahmut Vurfalli'den de(Hafter'in komutanlarından) bahsetmek yerinde olacaktır. İnsani açıdan sabıka dosyası oldukça kabarık¹²⁰ olan Vurfalli, doğuda birçok defa çeşitli infazlar gerçekleştirmiş ve bu infazların görüntüleri sosyal medya kanallarında dolaşmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından iki defa tutuklama kararı¹²¹ verilmiş olmasına rağmen Vurfalli özgür bir şekilde herhangi bir kanun/kural tanımadan Hafter kontrolündeki doğu bölgesinde hayatına devam etmektedir. Nitekim ilk tutuklama kararı sonrasında görevli olduğu Özel Kuvvetlerden sözde istifa etmişse de Hafter ilgili istifayı kabul etmemiştir.¹²²

Doğudaki askeri yapıda çok etkin olan Medhali Selefi ideolojisi sadece doğuda değil aynı zamanda Hafter'in ele geçirmeye çalıştığı batı bölgesinde de varlık göstermektedir:

Rada Caydırıcı Güçleri: Trablus'ta bulunan Rada Caydırıcı Kuvvetleri Mitiga Havaalanının kontrolünü elinde tutmaktadır. Abdurrauf Kara tarafından yönetilen grubun bünyesinde Medhali unsurları bulunmaktadır.(Örneğin grubun başı olan Kara)

Medhaliler aslında LUO için en güvenilir ve savaşıma hazır insanı kaynağıdır denilebilir. Bu kaynağın harekete geçirilmesi noktasında ise Medhali vaizleri önemli bir etkiye sahiptir. Bu anlamda Suudi Şeyh Rebi El Medhali'ye ait olduğu söylenen ses kaydında, Medhali Selefilere Hafter'e destek vermeleri için çağrı yapıldığı anlaşılmaktadır.¹²³ Libya'daki camilerde ve diğer ortamlarda Medhali öğretilerinin/söylemlerinin yaygınlaşması halkı-özellikle de genç nüfusu- bu ideolojiyi sahiplenmeye itmektir.

Libya'daki Maliki-Sufi çizgiyi kabul etmeyen Medhali ideolojisi mensupları, dini kurumlarda(fetva kurulunda söylemlerine uygun fetvalar çıkarmak, atamalarda ideolojinin taraftarlarına öncelik tanınması, vaaz ve dini kitapların kendi kontrollerinde olması) kendi kontrolünü sağlamış, camilerde kendi söylemlerini etkin hale getirmiş;¹²⁴ Bingazi'de Seyyid Kutub'un kitaplarını yakmış;¹²⁵ Merc şehrinde Necip Mahfuz, Paulo Coelho ve Nietzsche'nin kitaplarını toplamış;¹²⁶ 2012'de Zliten'de bir türbeyi yıkmış;¹²⁷ ağırlıklı olarak Amaziglerin/Berberilerin oluşturduğu İbadilere yönelik tekfiri fetva çıkartmış¹²⁸ vb. birçok faaliyeti devrimden bu yana gerçekleştirme imkanı bulmuştur.

Bu anlamda ileriki dönemlerde daha da etkin hale gelecek bir Medhali ideolojisi Libya'nın yerel dinamikleri açısından daha büyük huzursuzluklara neden olacaktır. Hafter'e bağlılık gösteren taraftarların tavrı açısından düşünülecek olursa Libya için toplumsal bir kaos ortamının tohumları çoktan atıldı demek aşırıya kaçmayacaktır. Her ne kadar adı sözde Libya "Ulusal" Ordusu olsa da diğer bileşenler gibi Medhali taraftarları da bir yandan kendi gündem ve menfaatlerine uygun bir pozisyon alacaklardır. Kendi öğretilerini baskı yoluyla halka dayatmak gibi riskler taşıyan bu ideoloji, başta Libya olmak üzere Kuzey Afrika'daki diğer ülkelerin dini yapısında da toplumsal çatlaklar oluşturabilir.

HAFTER'İN ASKERİ DESTEKÇİLERİ

Libya'da 2011 yılında patlak veren kriz ile beraber Kaddafi'nin kendisine karşı gelen devrimcilere yönelik uyguladığı aşırı şiddet uluslararası güçlerin konuya müdahil olmasına neden olmuştur. Nitekim ortaya çıkan iç savaş ortamına NATO müdahalesi gerçekleşmiş ve devrimciler 42 yıllık Kaddafi iktidarını devirmiştir. 17 Şubat Devrimi diye adlandırılan bu süreçte Kaddafi'nin önüne set çekmek için çeşitli kararlar alınmıştır. Bununla ilgili olarak BMGK 26 Şubat 2011'de 1970 sayılı kararı

almıştır. Bu karar ile silah ambargosu, Kaddafi ve ailesinin mal varlıklarının dondurulması ve uluslararası seyahat yasağı kabul edilmiştir. Ancak olayların kötüye gitmesi sonucu bir kez daha toplanan BMGK 17 Mart 2011'de işgal boyutuna varmayacak şekilde gerekli önlemlerin alınması için sivillerin korunması, silah ambargosu, uçuşa yasak bölge, Kaddafi ve yakın çevresinin mal varlığının dondurulmasını içeren 1973 sayılı kararı kabul etmiştir.¹²⁹

Devrim sürecinde alınan silah ambargosu kararı bugün halen "geçerli" durumda olmasına rağmen özellikle Libya'daki barışın en büyük tehdidi olan Halife Hafter'in ortaya çıkmasıyla birlikte anlamını ve geçerliliğini neredeyse yitirmiştir. Hafter'in Libya'daki kanlı zaferini sağlaması için başta BAE olmak üzere Mısır, Rusya, Ürdün ve Fransa gibi ülkeler bu silah ambargosunu delmiş ve uluslararası tanınırlığı olan UMH'ne karşı Hafter'e tam destek sağlamışlardır.

Hafter Libya'daki istikrarsızlığa askeri "çözüm" gözüyle bakmış ve bu anlamda arkasına aldığı dış destekle Libya'da istediği şehir ve noktalara askeri operasyonlar düzenlemeye başlamıştır. Bugün devam etmekte olan Trablus saldırısı da dikkate alındığında bu desteğin daha açık olduğu anlaşılmaktadır. Hafter, meşru hükümetin bulunduğu Trablus'u düşürmek için gerek havadan gerekse karadan aldığı askeri destekle sivil-asker tanımaksızın saldırılarını sürdürmektedir.

Sahada varlık gösteren paralı askerler ve Medhali unsurlarından sonra bu bölümde Hafter'e sağlanan askeri destekten bahsedilecektir.. Bu anlamda Hafter'in sırtını dayadığı Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Rusya, Fransa ve Ürdün gibi ülkelerin sağladığı çeşitli destekler bu başlığın ana konusu olacaktır:

Birleşik Arap Emirlikleri: BAE 2014'ten beridir Halife Hafter'in operasyonel gücünü desteklemektedir. Bu anlamda BAE'nin Libya'daki varlığı ilk defa 2014'te Trablus'a yapılan hava saldırılarından sorumlu tutulmasıyla ortaya çıkmıştır.¹³⁰ Bunu takiben 2014'te Hafter tarafından Bingazi'ye yönelik başlatılan operasyonda BAE daha belirgin bir

varlık göstermeye başlamıştır. Nitekim 2015 ve 2016'da Bingazi'ye yapılan hava saldırılarında BAE'ye ait At-802 bombardıman uçakları, Reaper tarzı ihalar, Wing Loong ihalar ve Schiebel S-100 Camcopter ihalarının varlığı tespit edilmiştir. Bu dönemde BAE ilgili dikkat çeken diğer bir nokta ise Merc şehrinin güneyinde bulunan Hadim Hava Üssünün BAE tarafından Hafter'e destek amacıyla kullanılmasıdır. Bu noktada 2016'da Terraserver tarafından alınan hava fotoğraflarında ilgili hava araçlarından bir kısmı bu hava üssünde tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra ilgili hava üssü BAE tarafından yapılan inşa çalışmalarıyla genişletilmiştir.¹³¹ BAE, Hadim dışında bir de Merc şehrinin 60 km güneyinde bulunan Haruba Askeri Üssünü silah, mühimmat ve askeri personelin taşınması için kullanmaktadır.¹³²

BAE bu süreçte Bingazi'ye yaptığı hava saldırılarında uçakları kullanmaları için Blackwater'ın paralı askerleriyle çalışmıştır.¹³³ Gerek sermaye gerekse de silah anlamında Hafter'den desteğini esirgemeyen BAE, daha önce de belirtildiği üzere Sudan ve diğer birkaç ülkeden topladığı paralı askerleri de Hafter saflarında savaşmaları için Libya'ya taşımıştır.

Bingazi ve Derne'yi ele geçirdikten sonra yönünü güneye ve batıya çeviren Hafter, BAE'den sadece savaş uçakları değil zırhlı araç(Panthera T6, Typhoon ve Caiman zırhlı araçlar) ve teçhizat desteği de almıştır. 4 Nisan'da Trablus'u ele geçirmek üzere harekete geçen Hafter bu saldırılarda da yoğun olarak BAE tarafından temin edilmiş iha, zırhlı araç ve diğer silahları kullanmıştır. Nitekim Trablus'taki çatışmalarda Libya'da daha önce hiç kullanılmamış havadan karaya atılan Blue Arrow(BA-7) füzeleri tespit edilmiştir. Bu füzeler Çin yapımı olan ve sadece Çin, Kazakistan ve "BAE" tarafından kullanılan Wing Loong II tipi ihalardan atılabilmektedir.¹³⁴

BAE'nin varlığı bir de UMH güçlerinin Cufra'daki hava saldırısında ortaya çıkmış ve Hafter saflarındaki 6 BAE askerinin ilgili saldırıda öldüğü tespit edilmiştir.¹³⁵ Bunun yanı sıra BAE'ye ait sihalar Misrata Hava Harp Okuluna saldırı gerçekleştirmiştir.¹³⁶

SYine BAE 4 Ocak'ta Sirte'de sivil alanları bombalamıştır.¹³⁷ Son olarak ise yine 4 Ocak'ta Hafter güçlerinin Trablus'ta bulunan Kara Harp Okulu öğrencilerinin kaldığı yurda yapılan hava saldırısında 31 öğrenci hayatını kaybetmiş ve 40 öğrenci de yaralanmıştır. Bu saldırıda BAE ihalarının kullanıldığı kuvvetle ifade edilmiştir.¹³⁸

Son aylarda Trablus'taki çatışmalar kızıymış durumdayken BAE, Hafter'e yönelik silah desteğini Mısır'ın yardımıyla sürdürmüştür. Dikkat çeken son teslimatlardan birinde gece görüş cihazları, topçu mühimmatı, tanksavar füzeleri, uçaksavar, ihalar, havadan karaya ve karadan havaya füzelerin doğudaki Recme Askeri Üssüne bırakıldığı bildirilmiştir.¹³⁹ Yine Trablus'taki çatışmalarda BAE tarafından Hafter'e verilen Rus Pantsir S-1 hava savunma sisteminin varlığı da tespit edilmiştir.¹⁴⁰ Son olarak ise 31 Aralık tarihinde BAE'ye ait 3 askeri kargo uçağının Libya'ya geldiği ve bunlarda aynı zamanda BAE'nin Afrika Boynuzundaki deniz üssünden gelen paralı askerlerin de yer aldığı belirtilmiştir.¹⁴¹

Bölgesel anlamda birçok noktada faaliyet gösteren BAE Hafter ile beraber çalışarak bölgesel eksenin karşısında görmek istemediği İslamcı gruplara dış müdahaleler yapmakta ve hiçbir meşruiyeti olmayan Darbeci General Hafter'i Libya'da zafere ulaştırmak istemektedir. BAE bu açıdan ekonomik, askeri, siyasi ve medya anlamında gerek bölgesel gerekse de uluslararası bağlamda Hafter lehine çalışma yapmaktadır. Bunun en açık olan şekli ise Hafter'in operasyonel gücüne diğer Hafter destekçisi ülkelerle beraber yaptığı askeri desteklerdir. Bu anlamda BAE, BM'nin Libya'ya yönelik silah ambargosunu hiçe sayan ilk ülkelerden olup Hafter'in rakiplerine karşı özellikle havada üstünlük kurmasını sağlamış ve bugün Hafter'in Trablus kapılarına dayanmasına zemin hazırlamıştır.

Mısır: 2013 yılında Muhammed Mursi'ye karşı yaptığı darbenin ardından Mısır Cumhurbaşkanı olan Abdulfettah Sisi, 2014 yılında bir darbe girişimiyle sahneye çıkan ve İslamcılar/

devrimcileri “terörist” olarak tanımlayıp saldırılar başlatan Hafter’e destek sağlayan diğer bir aktördür. Bu anlamda Hafter ve Sisi arasındaki ilişkiyi kolaylaştıran nokta Hafter’in kontrol altında tuttuğu doğu bölgesinin Mısır ile komşu olmasıdır. 1115 km’lik Mısır-Libya sınırı, Sisi’nin Hafter’e hem karadan hem de havadan destek vermesini sağlayan jeopolitik bir avantaj olmuştur. Silah yardımı, hava saldırıları, askeri eğitim, Sovyetler döneminde alınmış savaş uçakları ve Hafter’in elinde bulunan bu tarz savaş uçaklarına yedek parça sağlanması Hafter’in operasyonel gücüne yapılmış önemli desteklerdendir.

Kaddafi döneminde alınan ve hangarlarda kalan Sovyet yapımı savaş uçaklarının operasyonel anlamda yetersiz kalmasına çözüm Mısır olmuştur. Öncelikle bu tarz uçaklara yedek parça sağlanması ve bunların uçurulması konusunda teknik destek sağlanmıştır.¹⁴² Mısır Hava Kuvvetleri envanterine yeni savaş uçakları eklerken yine Sovyet yapımı çeşitli uçakları da Hafter’e destek olarak vermiştir. Bu anlamda 2014-2015’te 5 Mig-21Mf, 3 Mig-8 ve bunlarla ilgili yedek parça ve mühimmat Hafter güçlerine verilmiştir.¹⁴³

Mısır 2014’ten bu yana Libya’da hava saldırıları gerçekleştirmiş ve Hafter’in ilerlemesine katkı sağlamıştır. 2014’te Fecr Libya Güçlerine yönelik Mısır ve BAE işbirliğinde hava saldırısı yapıldığı ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴ Şubat 2015¹⁴⁵, Şubat 2016¹⁴⁶, Mayıs 2017¹⁴⁷ ve Ekim 2017’de¹⁴⁸ Hafter’in kuşatmış olduğu Derne şehrine Mısır tarafından hava saldırıları düzenlenmiştir. Bu saldırılar birçok sivilin ölümüne neden olduğu gibi Hafter için ise bir avantaja dönmüş ve ilerleyen dönemlerde Derne ele geçirilmiştir. Mısır, Derne’deki saldırılarına paralel olarak Cufra bölgesinde de hava saldırılarında bulunmuştur.¹⁴⁹ Bu hava saldırılarında Fransa’dan alınan Rafale savaş uçakları kullanılmıştır.¹⁵⁰

Mısır’ın Libya’ya yakın sınır bölgesindeki Marsa Matruh’ta 2017 yılında açılışı yapılan Muhammed Necip Askeri Üssü de Hafter-Sisi ilişkileri açısından önem arz eden bir başka

meseledir. 2017 yılında Sisi, BAE Veliht Prensi Zayed ve Hafter’in katılımıyla açılan bu üs, hem BAE’nin Hafter’ sağladığı destek açısından hem de Sisi’nin sağlayacağı askeri yardım, lojistik destek ve eğitimler açısından Hafter için bir başka yardım kanalı olmuştur.¹⁵¹

Mısır’ın Hafter’e olan desteği 4 Nisan’da Trablus’a yönelik başlatılan operasyonla da sürmeye devam etmektedir. Mısır bu saldırıda askeri teçhizat ve lojistik destek göndermiş¹⁵² ve göndermeye devam etmektedir. Bu saldırıya destek sadece mühimmat ve lojistik destekle kalmamıştır. Nitekim Trablus’a yapılan saldırılarda arka planda üst düzey Mısır subaylarının da sahada faaliyet gösterdiği ortaya çıkmıştır.¹⁵³ Yine Aralık ayında Rus yapımı tankların Trablus’taki meşru tanınırlığı olan UMH’ne karşı Hafter’e verilmesi Sisi tarafından onaylanmıştır.¹⁵⁴

Sisi “Libya’nın Sisi’si” olarak da nitelendirilen Darbeci Hafter’i askeri olarak eğitimden lojistiğe tanktan uçağa her anlamda desteklerken yine siyasi olarak da meşruiyeti olmayan Hafter’i kendine muhatap görerek Hafter’e tanınırlık konusunda yardım etmeye çalışmaktadır. Bu konuda bölgesel eksenle(BAE ve Suudi Arabistan) eşgüdümle olarak destek sağlayan Sisi aynı zamanda BAE’nin Hafter’ sağladığı askeri destek için de coğrafi konumundan dolayı durak vazifesi görmektedir. Bu açıdan Mısır, beraber hareket ettiği BAE ve Suudi Arabistan ile birlikte özellikle kendilerine düşman belledikleri Müslüman Kardeşlerin Libya’da siyasi anlamda etkinlik kazanmasına müsaade etmek istemiyor ve bunun için de tek bildiği Libyalılarla savaşmak olan Halife Hafter’e desteğini esirgemiyor.

Fransa: 2015’te Paris’te yaşanan Bataclan saldırısından sonra Fransa “terörizmle mücadele şemsiyesi” altında askeri danışmanlar göndererek Hafter’e teknik destek vermeye karar vermiştir.¹⁵⁵ Fransa’nın Hafter’e olan askeri desteği 2016 yılında Bingazi’de Fransız askerlerinin ölümüyle daha açık hale gelmiştir. Hafter’in terörist olarak nitelendirdiği devrimcilerle karşı sahada faaliyet gösteren

Fransız Özel Kuvvetlerini taşıyan bir helikopterin Bingazi’de Bingazi Devrimcileri Şura Meclisi tarafından düşürülmesi sonucu 3 Fransız askerinin öldüğü ortaya çıkmıştır.¹⁵⁶ Nitekim dönemin hükümet sözcüsü de Fransız özel kuvvetlerinin Libya’daki varlığını doğrulamıştır.¹⁵⁷

2017 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda Hafter, Fransa ile ilgili olarak şunları söylemiştir:”...Fransa bizim yanımızda duran ülkelerden birisidir...Başka hiçbir ülkenin yapmadığı gibi bize yardım etti...Bize bilgi, askeri keşif ve güvenlik uzmanları sağladı... Fransa Bingazi’de ölen 3 askerinin ardından bizden vazgeçmedi ve başka alternatifler sağladı...”¹⁵⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere Fransa’nın Hafter’e olan desteği göz ardı edilemeyecek boyuttadır.

Hafter’in Trablus’a başlattığı saldırıda Fransa’nın yine Hafter’in yanında pozisyon aldığı ortaya çıkmıştır. Nitekim Gıryan’da Fransa’ya ait Javelin füzeleri UMH güçleri tarafından ele geçirilmiş ve UMH Dışişleri Bakanı Muhammed Siyala bu konuyla ilgili Fransa Dışişleri Bakanı Le Drian’dan bu konuyla ilgili acilen açıklama istemiştir. Amerikan yapımı olan ve 2010’da Fransa’ya satılan Javelin füzelerinin Libya’daki varlığı Fransa Silahlı Kuvvetler Bakanlığından yetkili bir isim tarafından doğrulanmıştır.¹⁵⁹ Javelin füzelerinin yanı sıra Trablus’a yönelik operasyonda Fransız askeri danışmanlarının da BAE askeri uzmanlarıyla beraber Hafter’e bağlı operasyon merkezlerinde faaliyet gösterdiği bildirilmiştir.¹⁶⁰

Fransa’ya ait Javelin füzelerinin Gıryan’da bulunmasından sonra Fransızların mantığının değişmeyeceği ve Hafter’in kazanması gerektiğini düşünmeye devam edecekleri de belirtilmiştir.¹⁶¹

Nisan 2019’da Trablus saldırısı başladıktan sonra Libya-Tunus sınırında Tunus’a geçmeye çalışan silahlı ve diplomatik pasaportu olan 13 Fransızın Trablus’ta Hafter’e destek verdiği iddia edilmiştir.¹⁶² Bunun yanı sıra Fransa’nın Avrupa Birliği’nin Nisan ayında Hafter’in

Trablus saldırısını durdurmasına yönelik oluşturulan taslak bildirinin Fransa’nın engeline takıldığı ortaya çıkmıştır.¹⁶³

Fransa askeri desteğinin yanı sıra diplomatik anlamda BM tarafından tanınan Başbakan Serrac ile hiçbir meşruiyeti olmayan Hafter arasında arabuluculuk rolü de oynamaya çalışmıştır. Tabi bu arabuluculuk olumlu sonuçlanmamış olsa bile Fransa’nın diğer destekçileri gibi Hafter’i bir muhatap olarak görmesi uluslararası tanınırlık kazanması açısından Hafter için önemli bir şans olmuştur.

Ürdün: BAE, Mısır ve Suudi Arabistan’ın başını çektiği bölgesel eksenle beraber hareket eden Ürdün de Hafter’e askeri destek sağlayan ülkelerdendir. Nitekim Darbeci General Hafter yurtdışına olan ilk “resmi” ziyaretini 2015’te Ürdün’ün başkenti Amman’a gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette Ürdün Kralı Abdullah ile Hafter güçlerini destekleme yolları üzerinde görüşme yapılmıştır.¹⁶⁴ Bu anlamda görüşmeden sonraki dönemlerde Hafter güçlerinin sahadaki operasyonel kabiliyetini artırmak üzere Ürdün’den zırhlı araçlar Libya’ya gönderilmiştir. Son olarak başlatılan Trablus saldırısında UMH güçleri Ürdün’e ait olan farklı zırhlı araçların Hafter güçleri tarafından kullanıldığını tespit etmiştir. Al-Mared 8×8 zırhlı araçları¹⁶⁵, Mbombe 8×8 zırhlı araçları ve Al-Wahsh 4×4 zırhlı personel taşıyıcıları Ürdün tarafından Hafter’e sağlanan yardımlardandır.¹⁶⁶ Bunun yanı sıra Hafter’in hava kuvvetleri de 2015’te Ürdün’de gördükleri eğitimden sonra Hafter kuvvetlerine katılmak üzere Libya’ya dönmüşlerdir.¹⁶⁷

Rusya: Rusya’nın Libya ile olan ilişkileri geçmişe dayanmaktadır. SSCB döneminde daha çok silah ticaretine dayanan bu ilişki SSCB’den sonra enerji alanında işbirliği ve silah ticareti üzerinde yükselmiştir. Bu anlamda Kaddafi, Batı’nın kendisine karşı pozisyon aldığı dönemlerde yüzünü Rusya’ya dönmüştür. Nitekim 2011’de yapılan dış müdahalede de Rusya çekimser oyu kullanmış ve ardından yapılan NATO’nun üstlendiği bu müdahale ile ilgili olarak “Haçlı Seferleri” ifadesini kullanmıştır.¹⁶⁸

gerektirmiştir. Trablus'taki hükümet ve güçlerle kıyaslandığında Hafter'in iki önemli avantaja sahip olduğu görülmektedir. Bu avantajlar hava saldırı gücünün Trablus'tan daha iyi olması ve dış desteğe rahatça erişmesi olarak belirtilebilir. Nitekim Hafter hangarlardaki Sovyet yapımı savaş uçaklarına Rusya ve Mısır'dan yedek parça desteği aldığı gibi Mısır'ın kendisine verdiği uçaklar ve BAE'nin Libya'ya konuşlandırdığı uçaklarla rakiplerine karşı tabiri caizse asimetrik bir savaş yürütmüştür.

Kara operasyonel gücü düşünüldüğünde Kaddafi'den sonra dağılan birliklerin yerini milislerin alması rakipleri gibi Hafter'in de milislerle çalışmasına neden olmuştur. Ancak Trablus'un bu noktadaki farkı meşruiyet sahibi olması ve Libya'daki düzeni sağlamakla görevli olmasıyken Hafter gayri meşru bir şekilde ülkeyi kendi tekeline almak üzere bu güçlere başvurmuştur. Bu anlamda özellikle Suud ulemasından Rebi El-Medhali'nin öğretilerini ve onun adından gelen Medhali akımının Libya'daki ulemasını takip eden Medhaliler, Hafter için savaşmaya hazır bir insan kaynağı olarak öne çıkmıştır.(Bu akımın taraftarları aynı zamanda Hafter karşıtı güçler için de savaşmakta fakat sayısal olarak Hafter'in saflarında bulunanlarla karşılaştırıldıklarında sayıca daha azlar.) Kurdukları çeşitli milis gruplar üzerinden devrimcilerle savaşmaya başlayan Medhaliler, zaman içinde Hafter'in sözde Libya Ulusal Ordusuna nizami bir görüntü vermek amacıyla çeşitli isimlerle düzenli birliklere entegre edilmişlerdir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta Libya'nın geleceğinde Medhali ideolojisinin yeridir. Libya'nın yerel parametreleriyle uyuşmayan Medhali akımı, gerek Hafter döneminde gerekse Hafter sonrasında toplumsal ve dini krizlere yol açma potansiyeli yüksek bir kesim olarak gözükmektedir.

Medhalilerle kendine yerelden hazır bir insan kaynağı bulan Hafter, cephede savaşacak ve ele geçirdiği bölgelerde güvenliği sağlayacak insan kaynağını arttırmak için farklı seçeneklere yönelmiştir. Hafter başlattığı operasyonlarda

elinde profesyonel bir ordu bulunmadığından dolayı paralı asker seçeneğine de sıkça başvurmuş ve halen de başvurmaktadır. Bingazi'de ve güney bölgesinde faal durumda olan Sudanlı ve Çadlı paralı askerler, Trablus' yönelik operasyonda da sahaya piyon olarak sürülmüşlerdir. Ancak Hafter tarafında savaşan paralı asker gruplarının yasa dışı işlerle uğraştıkları ve bununla beraber özellikle güneyde yaşayan halk için toplumsal düzeni bozan faaliyetlerde buldukları gerçeği Libya için toplumsal bir tehdit oluşturmaktadır.

Sadece yerel unsurlar veya çevre ülkelerden gelen paralı askerlerle yetinmeyen Hafter, Libya'nın egemenlik haklarını hiçe sayarak diğer devletlerin askeri unsurlarının da kendi tarafında yer almasını sağlamıştır. Bir yanda ülkeyi Mısır ve BAE'nin askeri müdahale sahası haline getiren Hafter, diğer yanda ise Suriye'yi kana bulamış Rus paralı askerlerine Libya'da operasyonel bir misyon sağlamıştır.

Mevcut kaos ortamına Libya sahnesine çıktığından beridir katkı yapan Hafter'in Libya'nın geleceği açısından da çeşitli ulusal/ bölgesel krizlere yol açacağı gayet açıktır. Nitekim bölgesel eksene(BAE, Mısır, Suudi Arabistan), Rusya'ya ve Fransa'ya Libya'nın kapılarını açan Hafter, sözde mücadelesine katıldıkları için bu ülkelere Libya ile ilgili hak iddia etme şansı vermektedir. Bir taraftan BAE ve Darbeci Sisi diğer bir yanda ise Rusya ve Fransa, Libya'nın ulusal geleceği için birer tehdit oluşturmaktadırlar. Olası bir barış sürecinde karar alma mekanizması ilgili ülkelerin menfaatlerini dikkate almak zorunda kalacak ve bu da tıkanıklıklara yol açacaktır. Aynı zamanda Sudanlı ve Çadlı paralı isyancıların da gerek Libya'daki faaliyetleri gerekse de kendi ülkelerine geçmişe nazaran daha güçlü(silah ve kaynak) dönme ihtimalleri göz önüne alındığında Hafter'in bölgesel yeni krizleri körükleyecek bir stratejiyi izlediği anlaşılmaktadır.

Konuyla alakalı olarak diğer bir sorun da farklı bileşenlerden oluşan bu güçlerin kontrolü ve yönetimidir. Bu bileşenlerin ortak hedefler yerine daha çok kendi liderleri, kabileleri ve ideolojilerinin menfaatleri için

Kaddafi rejiminin devrilmesiyle beraber yaklaşık 10 Milyar dolara zarara¹⁶⁹ uğrayan Rusya, Libya'daki yeni düzende pastadan daha büyük bir pay almak için hiçbir meşruiyeti olmayan Darbeci General Hafter ile siyasi, ekonomik ve askeri anlamda ciddi ilişkiler kurmuştur. Bu anlamda uluslararası tanınırlığı olan Ulusal Mutabakat Hükümeti dururken birçok defa Hafter muhatap olarak görülmüştür. Hafter bu ilişkiler bağlamında Moskova'yı birçok defa ziyaret etmiş ve aynı şekilde Rus yetkililer de Hafter'e çeşitli ziyaretlerde bulunmuşlardır. Trablus ve Tobruk arasındaki ayrılıkta Tobruk'tan yana taraf tutan Rusya, Hafter kontrolündeki doğu bölgesinde yürürlükte olan Libya dinarını¹⁷⁰ Moskova'da basmıştır.¹⁷¹

Rusya askeri anlamda Hafter'in en önemli destekçilerinden birisidir. Suriye'de kazandığı ivmenin ardından Akdeniz'de daha fazla etkin olmaya başlayan Ruslar Kaddafi döneminden beridir süren ilişkilerini Darbeci Generalin varlığıyla güçlendirmek istemektedir. Esasen hem Akdeniz hem de Afrika bağlamında stratejik bir coğrafi konuma sahip olan Libya, Rusya için vazgeçilemeyecek bir öneme(ekonomik, jeopolitik) sahiptir. Rusya 2014'ten bu yana Rus yapımı olan silahların bakımı, askeri şirketler üzerinden sağladığı danışman ve eğitim desteği ile Hafter'in askeri organizasyonuna katkı sağlamaktadır. Rusya Amiral Kuznetsov gemisinde Hafter ile yapılan görüşmenin ardından Hafter'in elindeki Sovyet yapımı Mig-23'lere yedek parça desteği vermiştir.¹⁷² Rus özel şirketleri de Hafter güçlerine mayın temizleme, güvenlik uzmanları, gelişmiş ekipman desteği, yedek parçalar, pilotlar ve hava taşımacılığı için destek vermektedirler.¹⁷³ Rusya'nın sahadaki en büyük desteklerinden biri de Trablus operasyonuna destek için Hafter'e verilen paralı asker desteğidir.¹⁷⁴

SONUÇ

Kaddafi döneminde Çad'daki bir operasyonda emrindeki birliklerle beraber esir düşüp ardında da CIA tarafından bir operasyonla kurtarılan Halife Hafter, yıllarca ABD'de hayatını sürdürmüş ve 2011 yılında Kaddafi'nin

devrilmesiyle beraber Libya'ya geri dönerek ortalıktaki belirsizlik ve istikrarsızlıktan istifade kendini Libya Ordusu Komutanı ilan etmiştir. Bu çerçevede özellikle BAE, Suudi Arabistan ve Mısır gibi aynı bölgesel ekseninde hareket eden ülkelerin desteğiyle Libya'da bir iddia sahibi haline gelmiş ve çeşitli söylemler üzerinden çeşitli gruplara ve bölgelere saldırılar başlatmıştır.

Tarihi adıyla Sirenayka diye adlandırılan doğu bölgesindeki kabileler üzerinde kontrolünü sağlayan Hafter, emrindeki milis gruplarla doğu bmlgesinde kara operasyonlarına başlamıştır. Kaddafi döneminden kalan savaş uçaklarının teknik problemleri ve bunları uçuracak yeterli elemanı bulunmayan Hafter, Bingazi'de BAE, Derne'de ise Mısır'ın savaş uçaklarından bolca faydalanmıştır. Bingazi'de Fransız özel kuvvetleri, Rus özel askeri şirketleri, Sudanlı ve Çadlı paralı askerler ile beraber "terörist" diye tanımladığı devrimci gruplara saldıran Hafter, Derne'de ise Mısır'ın hava saldırılarıyla kontrolü sağlamış ve yönünü batıya çevirmiştir.

Bingazi ve Derne'yi kontrolü altına alan Hafter, Cufra'da BAE ve Mısır hava saldırılarıyla Misratalı güçlere karşı üstünlük sağlamış ve Medhali Selefi milislerinin de desteğiyle Trablus'un batısındaki Sabratha şehrinde dolaylı yoldan da olmuş olsa kontrolü sağlamıştır. Medhali Selefi unsurların yer aldığı milis gruplar, Sudanlı paralı askerler ve Çadlı paralı askerlerle beraber güneydeki şehirlerde ve petrol bölgelerinde de Batı Libya'daki güçlere üstünlük sağlayan Hafter, böylece Trablus ve Misrata'yı kuşatmış oldu. Nitekim 4 Nisan 2019'da Trablus'a yönelik operasyon emri verilmiş ve Libyalılar bir kez daha kendilerini çatışmanın göbeğinde bulmuşlardır.

Trablus operasyonunun başlamasından sonra özellikle geçtiğimiz yaz ayında paralı askerler ve silah desteği meselesi sıkça gündeme gelmiştir. Ancak Hafter aldığı desteklerle son aylarda Trablus kapılarını iyice zorlamaya başlamıştır. Bu anlamda Hafter'in kimler tarafından desteklendiği ve hangi unsurların cephede kullanıldığı gibi konular ciddi anlamda araştırma

pozisyon alabileceği ihtimali, Hafter için saha kuvvetlerinin yönetimini zorlaştırabilir. Hafter barışı istese bile bu bileşenlerden bir kısmı geniş çapta olmasa da çeşitli çatışmalara yol açabilir. Özellikle bu süreçte kabileler arasında oluşmuş düşmanlıklar, cephe hattında ciddi anlamda kayıp vermiş milis gruplar ve para kaynağı kesilince farklı yollara (fidye vb) başvurabilecek paralı askerler çatışmanın süreğenliğine neden olacak unsurlara dönüşebilirler. Bu nokta Hafter'in kendisi için savaşan güçlere sözünün geçmemesi riski ortaya çıkartabilir ve bu da

Libya'nın geleceği açısından dikkat edilmesi gereken potansiyel tehditlere yol açabilir.

Tüm bunlara karşı ne bölgesel ne de uluslararası kuruluşlar herhangi bir tepki vermediği gibi bu tarz kuruluşlara üye devletler zaten Hafter'i destekliyor olduklarından dolayı atılması mümkün olan adımlara da engel teşkil etmektedirler. Bu anlamda Birleşmiş Milletler, Arap Ligi, Avrupa Birliği, Afrika Birliği ve İİT'in herhangi bir meşruiyeti olmayan ve meşru hükümeti hedef alan Hafter'e karşı herhangi bir adım atmadığı gerçeği yadsınmaz.

Sonnottlar

¹ Bu rakam çeşitli kaynaklar üzerinden varılan yaklaşık ortalamayı belirtmektedir:

1-“Libya'daki Hafter güçlerinin askeri varlığı ve kabiliyeti” Anadolu Ajansı, 11 Nisan 2019. ET: 7 Ocak 2020 2-“Forces on theLibyaground: Who is Who” ArnaudDelalande, İSPİ, 28 Mayıs 2018. ET: 7 Ocak 2020 3-“Libya'da Türkiye karşıtı cephede savaşan General Hafter'in silahlı gücü ne kadar?” Euronews, 2 Ocak 2020. ET: 7 Ocak 2020 4-“Halife Hafter'in Libya Ulusal Ordusu kimlerden oluşuyor?” Mepa News, 2 Ocak 2020. ET: 7 Ocak 2020

² “Protocol AdditionaltotheGenevaConventions of 12 August 1949, andrelatingtotheProtection of Victims of International ArmedConflicts (Protocol 1), Article 47” Uluslararası Kızılhaç Lomitesi, ET: 5 Ocak 2020

³ “Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler”, Filiz Çulha Zabçı, Mülkiye, Cilt XXVIII, No 243, 2004, s. 24.

⁴ “The Role of PrivateMilitaryand Security Companies in Modern Warfare – Impacts on Human Rights” Jose L. Gómez del Prado, Global Policy, 2012. ET: 5 Ocak 2020

⁵ Zabçı, 2004, s. 9-10.

⁶ “Uluslararası Hukuk Açısından Özel Askeri Şirketler Ve Şirket Çalışanlarının Statüsü” Ahmet Hamdi TOPAL, AUHFD, 60/4, 2011, s. 969.

⁷ “This article is more than 8 years old Has Gaddafi unleashed a mercenary force on Libya?” The Guardian, 22 Şubat 2011. ET: 5 Ocak 2020

⁸ “Under the radar, Russia's influence in Libya is growing” Arab News, 20 Ağustos 2017. ET: 14 Aralık 2019

⁹ “Inside Putin's Libyan Power Play” Foreign Policy, 14 Eylül 2017. ET: 14 Aralık 2019

¹⁰ “What is Russia's game in Libya?” Guma El-Gamaty, Al Araby, 22 Ağustos 2017. ET: 14 Aralık 2019

¹¹ “Le maréchal libyen Khalifa Belqasim Haftar visite le porte-avions russe Amiral Kouznetsov”, Sputnik, 11

Ocak 2017. ET: 14 Aralık 2019

¹² “It Looks Like Russia Gave a Fighter Jet to Libya's Warlord”, War is Boring, 1 Mart 2017. ET: 15 Aralık 2019

¹³ “Russia in Libya: Waror Peace?” Mattia Toaldo, ECFR, 2 Ağustos 2017. ET: 15 Aralık 2019

¹⁴ https://www.youtube.com/watch?time_continue=98&v=Vp4e8u71o20&feature=emb_title ET: 15 Aralık 2019

¹⁵ “Mercenairesrusses en Syrie: 'C'est une lutte pour le régime et pour le pétrole’” Elena Volochin, Le Temps, 13 Mart 2018. ET: 15 Aralık 2019

¹⁶ “مرتزة روس و”جنجويد” في ليبيا لدعم قوات حفتر”, El-Cezire, 26 Eylül 2019 ET: 15 Aralık 2019

¹⁷ “Russian Snipers, Missilesand Warplanes Try to Tilt LibyanWar” David D. Kirkpatrick, NYT, 5 Kasım 2019. ET: 15 Aralık 2019

¹⁸ “Les Russes envoient des centaines de mercenaires en Libye”, Monde Afrique, 20 Kasım 2019. ET: 15 Aralık 2019

¹⁹ “Libyan officials collect evidence of Russian fighters in war” AP, 5 Aralık 2019. ET: 3 Ocak 2020

²⁰ “UN envoy to Le Monde: Multinational mercenaries are fighting for Haftar in Libya” The Libya Observer, 30 Aralık 2019. ET: 3 Ocak 2020

²¹ Cumhurbaşkanı Erdoğan bu rakamları 25 Aralık 2019'da Tunus'a gerçekleştirdiği ziyaret çerçevesinde Tunus Cumhurbaşkanı Kais Es-Said ile beraber yapılan basın açıklamasında ve 5 Ocak'ta CNN TÜRK ve Kanal D ortak yayınında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanı İle Özel Programında dile getirmiştir.

²² “La Russiedément la présence de mercenaires en Libye” Le Figaro, 7 Kasım 2019. ET: 15 Aralık 2019

²³ “A smallpriceto pay for Tripoli” Meduza, 2 Ekim 2019. ET: 15 Aralık 2019

- ²⁴ <https://twitter.com/dhadelli/status/1210683108795789313> ET: 3 Aralık 2020
- ²⁵ “Who are the Russian mercenaries waging war in Libya?” Euronews, 18 Aralık 2019. ET: 3 Aralık 2020
- ²⁶ “Russia’s growing intervention in Libyan civil war” TRT World, 7 Mart 2019. ET: 15 Aralık 2019
- ²⁷ “Exclusive: Russian private security firms say it had armed men in east Libya” Reuters, 10 Mart 2017. ET: 15 Aralık 2019
- ²⁸ “En soutien le maréchal Haftar, la Russie marque son territoire en Libye” France 24, 22 Ocak 2017. ET: 15 Aralık 2019
- ²⁹ “En Libye, la Russie mise sur Haftar mais ménage ses intérêts” La-Croix, 9 Nisan 2019. ET: 15 Aralık 2019
- ³⁰ Beşir dönemindeki yönetim Haftar’ın Libya’daki Sudanlı gruplarla olan ilişkisinden oldukça rahatsızdı. Haftar dönemin Sudan yönetiminin rahatsızlık duyduğu isyancı grupları hem kendi safında savaşırıyor hem de Hartum’a karşı bir argüman olarak kullanıyordu. Bununla beraber Beşir yönetimi de resmi olarak Trablus’ta bulunan UMH’ni tanıyordu.
- ³¹ “Sudan to Haftar: Stop Supporting Rebels” The Sudanese Media Center, 18 Haziran 2017. ET: 15 Aralık 2019
- ³² “Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)”, BM Libya Uzmanları Paneli, 1 Haziran 2017. ET: 13 Aralık 2019
- ³³ “Libya’s Foreign Militias” THOMAS HOWES-WARD, Carnegie, 10 Nisan 2018. ET: 15 Aralık 2019
- ³⁴ “Forces on the Libyan ground: Who is Who” Arnaud Delaland, İSPİ, 28 Mayıs 2018. ET 14 Aralık 2019
- ³⁵ “Rapport final du Groupe d’experts sur le Soudan créé par la résolution 1591 (2005) du Conseil de sécurité” BM Sudan Uzmanları Raporu, syf: 25, 10 Ocak 2019. ET: 21 Aralık 2019
- ³⁶ “Libye: de multiples groupes armés étrangers dans la guerre, selon l’ONU” L’OBS ET: 13 Aralık 2019
- ³⁷ BM Sudan Uzmanları Raporu syf: 27.
- ³⁸ BM Sudan Uzmanları Raporu syf: 27.
- ³⁹ BM Libya Uzmanları Paneli syf: 121.
- ⁴⁰ “Sudanese rebel group acknowledges fighting for Khalifa Haftar’s forces in Libya” The Libya Observer, ET: 20 Aralık 2019
- ⁴¹ “Kufra Salafist brigade kills 13 JEM members near Jaghboub: report” Libya Herald, ET: 20 Aralık 2019
- ⁴² Carnegie, a.g.m.
- ⁴³ “The Libyan National Army Targets Sudanese and Chadian Militants” Arnaud Delaland, War is Boring, ET: 20 Aralık 2019
- ⁴⁴ BM Sudan Uzmanları Raporu syf: 26.
- ⁴⁵ BM Sudan Uzmanları Raporu syf: 28.
- ⁴⁶ “Sudan’s VP says Musa Hilal aides were recruiting fighters for Libya’s Haftar” Sudan Tribune, 16 Ağustos 2017, ET: 21 Aralık 2019
- ⁴⁷ ““Men With No Mercy” Rapid Support Forces Attacks against Civilians in Darfur, Sudan”, İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2015. ET: 21 Aralık 2019
- ⁴⁸ “Libya’da Haftar’ın ‘savaşçı’ desteği için BAE ile Sudan anlaşması iddiası”, Anadolu Ajansı, 9 Temmuz 2019. ET: 21 Aralık 2019
- ⁴⁹ “1,000 Sudanese militiamen arrive in Libya” Radio Dabanga, 25 Temmuz 2019. ET: 21 Aralık 2019
- ⁵⁰ “طائرات عسكرية إماراتية تستخدم مطارات السودان وحاميتي يجند مرتزقة لأبو ظبي” El-Cezire, 24 Temmuz 2019. ET: 12 Aralık 2019
- ⁵¹ “Le lobbyiste des dictateurs” Isabelle Hachey, La Presse, 3 Temmuz 2019. ET: 21 Aralık 2019
- ⁵² İlgili müşteriler İbrahim Cadran(2013), Birleşik Libya Hareketi(2014), Temsilciler Meclisi-Halife Haftar(2016)
- ⁵³ https://efile.fara.gov/ords/f?p=171:200:0::NO:RP,200:P200_REG_NUMBER,P200_DOC_TYPE,P200_COUNTRY:6202,Exhibit+AB,LIBYA Antlaşma metinlerine buradan ulaşabilirsiniz. ET: 21 Aralık 2019
- ⁵⁴ <https://www.docdroid.net/ppjGNsQ/sudan-military-council-lobbying-deal.pdf> Sudan Askeri Konseyi Lobcilik Anlaşması ET: 12 Aralık 2019
- ⁵⁵ “Les Toubou dans la tourmente : présence et absence de l’État dans le triangle Tchad-Soudan-Libye”, Jérôme Tubiana et Claudio Gramizz, Small Arms Survey, syf: 157, 2018.
- ⁵⁶ Tubiana et Gramizz, a.g.m. Syf: 154,
- ⁵⁷ “Libye: nouveaux affrontements entre armée et rébellion tchadienne dans le sud”, RFI, 16 Ekim 2018. ET: 23 Aralık 2019
- ⁵⁸ “Des “mercenaires étrangers” en Libye, une stratégie à risque” Le Monde, 30 Ekim 2018. ET: 23 Aralık 2019
- ⁵⁹ Le Monde, a.g.h.
- ⁶⁰ “Tchad: Qui sont les rebelles repoussés par les forces françaises?” Anadolu Ajansı, 14 Şubat 2019. ET: 23 Aralık 2019
- ⁶¹ “Libya’s UN-backed forces retake control strategic Haftar base near Tripoli”, Al Araby, 27 Haziran 2019. ET: 25 Aralık 2019
- ⁶² “Libye : Négocier avec les rebelles tchadiens, selon les chefs des tribus à Haftar’ AlWihda, 3 Nisan 2018. ET: 22 Aralık 2019
- ⁶³ Libya’daki istikrarsızlıktan dolayı sınır geçişkenliği konusu geçişleri kolaylaştırarak Çad ve diğer komşu ülkelerden Libya sahasına yoğun geçişlerin olmasına yol açmıştır.

- ⁶⁴ Front pour l'alternance et la concorde au Tchad
- ⁶⁵ "Front pour l'alternance et la concorde au Tchad" DIDR-OFPPA, Syf: 6, 1 Mart 2018.
- ⁶⁶ 'Libye: le maréchal Haftar attaque les positions des rebelles tchadiens dans le sud', Jeune Afrique, 29 Mart 2018. ET: 23 Aralık 2019
- ⁶⁷ 'Libye: de multiples groupes armés étrangers dans la guerre, selon l'ONU', L'OBS, 10 Aralık 2019. ET: 20 Aralık 2019
- ⁶⁸ Rassemblement Des Forces Pour Le Changement
- ⁶⁹ BM Libya Uzmanları Raporu, Syf: 122.
- ⁷⁰ Union Des Forces Pour La Démocratie et Le Développement
- ⁷¹ "Lost In Trans-Nation Tubu and Other Armed Groups and Smugglers along Libya's Southern Border", Jérôme Tubiana and Claudio Gramizzi, Small Arms Survey, Syf: 54, 2018.
- ⁷² Tubiana-Gramizz, 2018a, 156.
- ⁷³ UnionDesForces De La Résistance
- ⁷⁴ Tubiana-Gramizz, 2018b, 54.
- ⁷⁵ Union Des Forces Pour La Démocratie et Le Développement/Fondamentale
- ⁷⁶ Tubiana-Gramizz, 2018a, 158.
- ⁷⁷ Conseil de Commandement Militaire Pour Le Salut de la République
- ⁷⁸ "Fighters from new rebel group attack Chad soldiers at Libya border", Reuters, 24 Ağustos 2018. ET: 24 Aralık 2019
- ⁷⁹ "Tchad: quisonlesrebellesquiontattaqué la ville de KouriBougri?" RFI, 14 Ağustos 2018. ET: 24 Aralık 2019
- ⁸⁰ Medhali ifadesi Suud ulemasından Şeyh Rebi El-Medhali'ye atfen ortaya çıkmıştır.
- ⁸¹ "Medhali Selefî akım Libya'yı DEAŞ'tan fazla tehdit ediyor" Anasolu Ajansı, 1 Aralık 2018. ET: 12 Aralık 2019
- ⁸² "Des salafistes sous influence saoudienne jouent sur les deux tableaux dans la guerre civile en Libye", Francesca Mannocchi, Middle East Eye, 11 Aralık 2018. ET: 25 Aralık 2019
- ⁸³ "Libya'da İslamcı Hareketler Devrim Sonrası Siyasi Konumları", Emrah Kekilli, ORDAF, 2015, syf: 11.
- ⁸⁴ "Ortadoğu Siyasetinde Medhali Selefiliğın Rolü Libya, Mısır Ve Yemen", Emrah Kekilli, SETA, 2019, syf: 14.
- ⁸⁵ "ایبیل یف "ناوخإل" دض ةیفلس ةوثل وعدی یلخدملا عیب" Arabi21, 9 Temmuz 2016. ET: 25 Aralık 2019
- ⁸⁶ "Libya's Shifting Sands: Derna and Sirte", El Cezire, 22 Haziran 2017. ET: 25 Aralık 2019
- ⁸⁷ "Haftar and Salafism: A Dangerous Game", Ahmed Salah Ali, Atlantic Council, 6 Haziran 2017. ET: 25 Aralık 2019
- ⁸⁸ "How Haftar's Relationship with Hard-lined Salafi Madhkalists Is Quietly Reshaping Libya", AlBawaba, 9 Mayıs 2019. ET: 25 Aralık 2019
- ⁸⁹ "Quiet No More?", Frederic Wehrey, Carnegie, 13 Ekim 2016. ET: 27 Aralık 2019
- ⁹⁰ BM Libya Uzmanları Raporu, 2017, s. 22
- ⁹¹ Wehrey, Carnegie, 2016.
- ⁹² المكتب الإعلامي للكتيبة - المكتب الإعلامي للكتيبة 210 مشاة آلية 210 ممشاة آلية 2 Mekanize Piyade Taburunun Facebook paylaşımı. ET: 27 Aralık 2019
- ⁹³ "Addressing the Rise of Libya's Madkhali-Salafis", Crisis Group, 25 Nisan 2019, s. 12.
- ⁹⁴ "A Minister, a General, & the Militias: Libya's Shifting Balance of Power" Frederic Wehrey, The New York Review of Books, 18 Ocak 2019. ET: 28 Aralık 2019
- ⁹⁵ Aslında bu blok ilgili tarihlerde Ulusal Mutabakat Hükümetine bağlı olup çatışmalar sırasında ve sonrasında Serrac tarafından desteklenmiştir.
- ⁹⁶ "Khalifa Haftar: Libyan Army is launching legitimate war in Sabratha", The Libya Observer, 3 Ekim 2017. ET: 27 Aralık 2019
- ⁹⁷ "March to Tripoli, or a Third Civil War in Libya: Initial Results", Kirill Semenov, Russian Council, 13 Haziran 2019. ET: 27 Aralık 2019
- ⁹⁸ "Sabratha operations room switches to LNA, says extremists among GNA forces", AlMarsad, 15 Mayıs 2019. ET: 27 Aralık 2019
- ⁹⁹ "Kingdom Of Militias Libya's Second War of Post-Qadhafi Succession", Jason Pack, ISPI, 2019, s. 13.
- ¹⁰⁰ "Haftar issues a decree to form a new infantry brigade of LNA", The Libyan Adress, 11 Ekim 2018. ET: 28 Aralık 2019
- ⁹³ "Libya: Mass Extra-Judicial Execution", İnsan Hakları İzleme Örgütü(HRW), 29 Ekim 2017. ET: 28 Aralık 2019
- ¹¹² "ةرفكلا یل فاعسإ تارایس لسرت سلبارطب عدلا ةوق" Afrigatenews, 4 Nisan 2017. ET: 28 Aralık 2019
- ¹¹³ Lacher, 2019, s. 13.
- ¹¹⁴ a.g.h., The Libya Observer, 8 Haziran 2019./ "The key militias who fight alongside Haftar in Libya", TRT World, 27 Aralık 2019. ET: 28 Aralık 2019
- ¹¹⁵ Kekilli, 2019, s. 16.
- ¹¹⁶ BM Libya Uzmanları Raporu, 2017, s. 14.
- ¹¹⁷ "Power Balance Shifts Towards Haftar as LNA Seizes Jufra and Misratans & BDB Withdraw", Libya Analysis, 7 Haziran 2017. ET: 6 Aralık 2020
- ¹¹⁸ "Libye : Haftar annonce la prise de Syrte", Libération, 6 Ocak 2020. ET: 6 Ocak 2020

- ¹¹⁹ “Le nuove dimensioni dell’instabilità libica: conflitti interni, rivalità regionali e affanno della diplomazia”, Marco Di Liddo-Lorenzo Marinone, İtalya Parlamentosu, Ekim 2019, s. 8.
- ¹²⁰ <https://www.bellingcat.com/news/mena/2017/09/04/geolocating-libyas-social-media-executioner/> ET: 26 Aralık 2019 Vurfallı'nın gerçekleştirdiği infazların görüntüleri.
- ¹²¹ Birincisi: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2017_05031.PDF
İkincisi: https://www.icccpi.int/CourtRecords/CR2018_03552.PDF ET: 25 Aralık 2019
- ¹²² “ISIL fighters executed by Haftar’s forces in Libya”, El-Cezire, 23 Temmuz 2017. ET: 26 Aralık 2019
- ¹²³ <https://www.youtube.com/watch?v=qP2qmbSxyFI> ET: 28 Aralık 2019
- ¹²⁴ Crisis Group, 2019, s. 23-29.
- ¹²⁵ “Politics by Other Means Conflicting Interests in Libya’s Security Sector”, Wolfram Lacher-Peter Cole, Small Arms Survey, 2014, syf: 77.
- ¹²⁶ “En plein chaos libyen, les salafistes gagnent du terrain”, Libération, 3 Nisan 2018. ET: 25 Aralık 2019
- ¹²⁷ “Des mausolées de Libye attaqués à la pelleuse par des salafistes”, France24/Les Observateurs, 28 Ağustos 2012. ET: 25 Aralık 2019
- ¹²⁸ “New takfiri fatwa sparks outrage among Libya’s Amazigh”, The Libya Observer, 9 Temmuz 2017. ET: 25 Aralık 2019
- ¹²⁹ “İsyan, Müdahale Ve Sonrası: Libya’da Dönüşümün Sancıları”, Selin M. Bölme-Ufuk Ulutaş -Taha Özhan-Müjge Küçükkeleş, SETA, 2011, s. 4.
- ¹³⁰ “Abu Dhabi in a «state of confusion» after US reveal Libya bombing raids”, MEE, 12 Şubat 2015. ET: 30 Aralık 2019
- ¹³¹ “Guess Who’s Bombing the Crap Out of Libya”, Arnaud Delalande, War is Boring, 5 Aralık 2016. ET: 30 Aralık 2019/ <https://www.youtube.com/watch?v=y-1S9ImH6pM/> BM s. 144-146/
- ¹³² “New Evidence Of Its Criminal Role.. Downing UAE Aircraft In Libya”, Emirates Leaks, 20 Ağustos 2019. ET: 30 Aralık 2019
- ¹³³ “Erik Prince’s Mercenaries Are Bombing Libya”, Arnaud Delalande, War is Boring, 14 Ocak 2017. ET: 30 Aralık 2019
- ¹³⁴ “Trablus’a İHA saldırısı BAE’yi işaret ediyor”, TRT Haber, 7 Mayıs 2019. ET: 30 Aralık 2019
- ¹³⁵ “Haftar ve BAE’ye Darbe”, Yeni Şafak, 15 Eylül 2019. ET: 30 Aralık 2019
- ¹³⁶ “Libya’da BAE SİHA’ları Misrata Hava Harp Okulu’nu bombaladı”, TRT Haber, 16 Aralık 2019. ET: 30 Aralık 2019
- ¹³⁷ “Libya: BAE Sirte kentinde iki hava saldırısı düzenledi”, Anadolu Ajansı, 4 Ocak 2020. ET: 6 Ocak 2020
- ¹³⁸ “Trablus’ta katliam”, Yeni Şafak, 6 Ocak 2020. ET: 6 Ocak 2020
- ¹³⁹ “L’ONU: Des Armes Achetées Par Les Émirats En Libye”, Emirates Leaks, 30 Kasım 2019. ET: 30 Aralık 2019./
- ¹⁴⁰ “Libyan Air Force destroys Russian air defense system used by Haftar’s forces”, The Libya Observer, 20 Haziran 2019. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁴¹ “Egypt-UAE military reinforcements for Libya’s Haftar forces”, Middle East Monitor, 31 Aralık 2019. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁴² “Egypt’s Got Plans for Libya”, Nicholas Linn, War is Boring, 5 Aralık 2015. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁴³ “Further Egyptian MiG-21 deliveries to the Libyan Air Force”, Defence Blog, 15 Mart 2015. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁴⁴ “Al-Sisi’s scandal in Libya”, Middle East Monitor, 27 Ağustos 2014. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁴⁵ “Libya/Egypt: Civilian Toll in Derna Air Strikes”, HRW, 24 Şubat 2015. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁴⁶ “Libya: Derna Air Strikes Hit Hospital”, HRW, 17 Şubat 2016. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁴⁷ “ردًا على هجوم المنيا.. ضربة جوية مصرية على مواقع في ”درنة“ الليبية.. والسيسي: ”أنق“ في قدرة ترامب Madamasr, 26 Mayıs 2017. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁴⁸ “Libya: 16 Civilians Killed in Derna Airstrikes”, HRW, 5 Kasım 2017. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁴⁹ “Egypt fighter jets strike Hun town, central Libya”, The Libya Observer, 28 Mayıs 2017. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁵⁰ https://www.youtube.com/watch?v=G_nvQEcxW0 ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁵¹ “Egypt and UAE Will Assist Haftar in his Struggle for Power in Derna?:Reports”, Middle East Observer, 14 Şubat 2018. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁵² “مساعدات مصرية جديدة لحفتر... والهدف حسم معركة طرابلس سريعاً” Al-Araby, 6 Haziran 2019. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁵³ “Egypt sends more arms to Libya’s Haftar”, Middle East Monitor, 7 Haziran 2019. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁵⁴ “Sources: Egypt to supply Libya’s rebels with tanks”, Middle East Monitor, 19 Aralık 2019. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁵⁵ “Libye: entre la France et le maréchal Haftar, trois ans d’entraide”, RFI, 19 Nisan 2019. ET: 1 Ocak 2020
- ¹⁵⁶ “Trois militaires français tués en Libye lors d’une mission”, France24, 20 Temmuz 2016. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁵⁷ “Le Foll confirme la présence de forces spéciales françaises en Libye”, France info, 20 Temmuz 2016. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁵⁸ <https://www.dailymotion.com/video/x5an0qd> ET: 31 Aralık 2019

- ¹⁵⁹ "Tripoli exige des explications sur les missiles français trouvés en possession du maréchal Haftar", France 24, 12 Temmuz 2019. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁶⁰ "Des missiles de l'armée française découverts sur une base pro-Haftar près de Tripoli", Le Point, 10 Temmuz 2019. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁶¹ A.g.h., Le Point, 10 Temmuz 2019
- ¹⁶² "Des militaires français envoyés en Libye pour soutenir Haftar ?", Courrier International, 24 Nisan 2019. ET: 1 Ocak 2020
- ¹⁶³ "Libye : la France a-t-elle bloqué un communiqué européen contre le maréchal Haftar ?", Courrier International, 11 Nisan 2019. ET: 1 Ocak 2020
- ¹⁶⁴ "Le Roi de Jordanie examine avec Haftar "les moyens de soutenir l'armée libyenne"", Anadolu Ajansı, 13 Nisan 2015. ET: 31 Aralık 2019
- ¹⁶⁵ <https://twitter.com/oded121351/status/1084717353361911808> ET: 1 Ocak 2020
- ¹⁶⁶ "Jordanian armoured vehicles spotted in Libya", Defence Web, 28 Mayıs 2019. ET: 1 Ocak 2020
- ¹⁶⁷ "Libyan Air Force technicians graduate after studies in Jordan", Defence Web, 23 Eylül 2015. ET: 1 Ocak 2020
- ¹⁶⁸ "Rusya-Libya İlişkileri Ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Libya'ya Yönelik Askeri Müdahale Tartışmaları Sırasında Rusya'nın Politik Tutumu", Cemal BAYAT, ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 2/1, 2018, 169-205.
- ¹⁶⁹ "Libya:Russia joins UN sanctions against Libya and Muammar Gaddafi, Fedoruk Vladimir, Laaska News, 12 Ağustos 2011. ET: 6 Ocak 2020
- ¹⁷⁰ Haftar kontrolü altında bulunmayan batı bölgesindeki Libya dinarı Londra'da basılmaktadır.
- ¹⁷¹ "Russian influence in Libya makes US rethink policy", Nebahat Tanrıverdi, Anadolu Ajansı, 2 Aralık 2019. ET: 1 Ocak 2020
- ¹⁷² "The rise of Libya's renegade general: How Haftar built his war machine", Middle East Eye, 14 Mayıs 2019. ET: 1 Ocak 2020
- ¹⁷³ "THE HAFTAR-RUSSIA LINK AND THE MILITARY PLAN OF THE LNA", WOLFGANG PUSZTAI, İSPİ, 2 Şubat 2017. ET: 1 Ocak 2020
- ¹⁷⁴ Önceki Rus paralı askerleri maddesinde Rusya'nın Haftar'e olan desteği zaten geniş ölçekte ele alındığından dolayı burada aslında sadece yeniden değinilmiş olundu.

